

Ἡ Ποιμαντικὴ τῆς Ἐκκλησίας στὴν ὕστερη νεωτερικότητα

Τριαντάφυλλου Κ. Μπολτέτσου*

- Καὶ ποῦ τὸν γνώρισες αὐτὸν τὸν ἀγύρτη;
- Στὸ *forum* τῆς ἐνορίας μας. Εἶναι ἄνθρωπος τῆς Ἐκκλησίας.
- Τί εἶναι αὐτὸ τὸ *forum*, Χαρούλα μου; Σὲ αἶρεση ἔμπλεξε τὸ παιδί μας;
- Ὅχι, Βαγγέλη μου, μιὰ σελίδα στὸ ἱντερνετ εἶναι, ποὺ συζητᾶνε...
- Καὶ τί δουλειὰ ἔχουν οἱ ἄνθρωποι τῆς Ἐκκλησίας νὰ συζητᾶνε στὸ ἱντερνέτ, μὲ τὰ παιδιὰ τοῦ κόσμου, Χαρούλα;¹

Καθῆκον ἱερό, διακόνημα, σκοπός, ἔργο τῆς Ὁρθόδοξης Χριστιανικῆς Ποιμαντικῆς, πράξης καὶ θεωρίας, εἶναι –ἀξιοποιώντας τὴ γνώση τῶν λοιπῶν κλάδων τῆς Θεολογίας ἀλλὰ καὶ κάθε ἐπιστήμης εὐρύτερα–, νὰ βοηθᾷ, νὰ προτείνει, νὰ ἀποκαλύπτει στοὺς πιστοὺς ἀλλὰ καὶ στὴν κοινωνία ὅλη τρόπον, μέσα, ἀρχές, ποὺ συμβάλλουν στὸ νὰ τοὺς ὀδηγήσουν στὴν ἀναμόρφωση τοῦ κόσμου ὁλόκληρου, στὸ ἀρχαῖο κάλλος, στὴ σωτηρία ἢ ἀπλῶς κοντὰ στὸν Θεό². Στὸ πλαίσιο αὐτό, καλεῖται νὰ «ὑποφιάζει»

* Ὁ Τριαντάφυλλος Κ. Μπολτέτσος εἶναι διδάκτωρ Ποιμαντικῆς Θεολογίας καὶ μετα-διδακτορικὸς ἐρευνητὴς τοῦ Ἐργαστηρίου Ἱστορίας τῆς Ἰατρικῆς καὶ Ἰατρικῆς Ἠθικῆς τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

1. Στιχομυθία ἀπὸ τὴ δημοφιλῆ τηλεοπτικὴ σειρά «Τὸ Σόι σου», Ἐπ. 30 (34:01): <https://youtu.be/5r-EsVXZBd8?t=2034> [31.9.2023].

2. Ὑἱοί, συμμετέχοντας σὲ ἕναν διαρκῆ ἀγῶνα εὐαγγελισμοῦ (ἢ ἐπανευαγγελισμοῦ), λαμβάνει τὴ σκυτάλη τῶν πορισμάτων καὶ τῶν κατακτήσεων τῶν λοιπῶν γνωστικῶν ἀντικειμένων, καὶ φυσικὰ κατὰ κύριο λόγο τῶν θεολογικῶν, ὥστε νὰ περάσει τὰ ἐπιστημονικὰ δεδομένα, μετὰ ἀπὸ μία ποιμαντικὴ προσέγγιση καὶ ἀφομοίωση, στὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ καὶ σὲ κάθε ἐνδιαφερόμενο ὡς τρόπο ζωῆς μὲ ἐσχατολογικὴ προοπτικὴ. Πρὸβλ. Τρ. Μπολτέτσος, *Τὸ Καινοδιαθηκικὸ πλαίσιο ἀσκήσεως τοῦ Ποιμαντικοῦ Ἔργου τῆς Ἐκκλησίας στὸ βιβλίον τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων*, διδ. διατριβή, Τμῆμα Κοινωνικῆς Θεολογίας Ε.Κ.Π.Α., Ἀθήνα 2012, σ. 67· <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/33320> [31.9.2023].

τοὺς ἀνθρώπους γιὰ τὰ τεκταινόμενα ποὺ διαδραματίζονται γύρω τους καὶ τοὺς ἐπηρεάζουν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα.

Σὲ συνάφεια μὲ τὸ κεντρικὸ θέμα τοῦ Συνεδρίου τῆς Θεολογίας, ἀντάξιο τῆς αἰωνόβιας ἱστορίας της, ἡ δική μας ἐλάχιστη συνεισφορά ἀπόκειται στὴν προσπάθεια νὰ διερευνήσουμε, νὰ ἐντοπίσουμε, νὰ καταθέσουμε μία ἀπάντηση στὸ ζήτημα: Ποιά ἡ παρουσία, ἡ μαρτυρία, ἡ προσφορά τῆς Ποιμαντικῆς στὴν ὕστερη νεωτερικότητα, σὲ συνάφεια μάλιστα μὲ τὴν τεχνολογία καὶ εὐρύτερα τὸ τεχνικὸ ἢ μηχανικὸ πνεῦμα, καθὼς ἔνα ἀπὸ τὰ τυπικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς περιόδου «βρίσκεται σὲ ἀπόλυτη σχέση μὲ τὴν ἐκρηκτικὴ ἀνάπτυξη τῆς τεχνολογίας»³. Ποιό εἶναι τελικὰ τὸ ἀποτύπωμά της; Ποιά ἡ πρότασή της;

Διατυπώνονται ἔτσι ἐρωτήματα, στὰ ὁποῖα ἴσως δὲν εἴμαστε πάντοτε ἱκανοί, σίγουροι ἢ προετοιμασμένοι νὰ δώσουμε τελεσίδικες ἀπαντήσεις. Ἐρώτημα πρωταρχικὸ καὶ καίριο: Μήπως τὸ τεχνικὸ πνεῦμα λειτουργεῖ ὡς ἓνας νέος ἀπόστολος ἢ ἔστω ἰσαπόστολος, ποὺ βοηθᾷ στὴ διαποίμανση τῆς Ἐκκλησίας, στὸ ἔργο τῆς ἱεραποστολῆς καὶ τῆς σωτηρίας; Ἡ ἄραγε, ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, δρᾷ «ἀντιποιμαντικά» καὶ ἐπαγγέλλεται ἓνα νεώτερο Εὐαγγέλιο⁴, μία «ὕστερο-νεωτερικὴ Διαθήκη», ἓνα «meta-Testament»⁵ καὶ τελικὰ ἀποτελεῖ ἓναν ἀκόμη ...«τελευταῖο πειρασμό»; Ἄραγε «ἐναγκαλιζόμαστε» ἀδελφικῶς τὸ τεχνικὸ πνεῦμα, ἀσπαζόμαστε «εὐλαβῶς» τὴν τεχνολογία, ὥστε νὰ ὑπαγορεύσουν ἀμφοτέρω τρόπους σκέψεως καὶ λύσεις ἐκεῖ ποὺ διαφορετικὰ θὰ ἀπαιτοῦντο ἀποκλειστικὰ δικές μας σκέψεις καὶ δικός μας προσωπικὸς κόπος;

Ἄς προσθέσουμε, ὡς παράμετρο στὴν προβληματικὴ ποὺ ἀναφέρεται, μία φράση τοῦ ἀγίου Κυρίλλου, Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας τὸν 4ο αἰῶνα,

3. «Καὶ ἰδιαίτερα μὲ τὶς δυνατότητες παραγωγῆς καὶ διάδοσης τῆς πληροφορίας, πέρα ἀπὸ κάθε περιορισμὸ ἐθνικῶν συνόρων καὶ χρονικῶν διαμεσολαβήσεων»· βλ. Ἄννυ Ἀσημάκη, Γερ. Κουστουράκης, Ἰω. Καμαριανός, «Οἱ ἔννοιες τῆς νεωτερικότητας καὶ τῆς μετανεωτερικότητας καὶ ἡ σχέση τους μὲ τὴ γνώση: Μία κοινωνιολογικὴ προσέγγιση», *Τὸ Βῆμα τῶν Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν*, τόμ. ΙΕ, τεύχ. 60 (Καλοκαίρι 2011), σ. 104.

4. Θὰ μπορούσε νὰ σκεφθεῖ κανεὶς κάτι ἀνάλογο μὲ τὴν Σαϊεντολογία (Christian Science) κ.λπ.

5. Ἄλλωστε, κάποιον ἔχουν ἤδη σκεφθεῖ, στὸ πλαίσιο τοῦ Προτεσταντισμοῦ, νὰ κηρύξουν μιὰ τέτοια μορφή «Meta-church». Μιὰ ἄλλη προσέγγιση μιλά γιὰ τὴν Ἐκκλησία στὸ Μετασύμπαν (ὡς Avatar), βλ. <https://www.youversion.church/post/church-in-the-metaverse-new-platform-endless-opportunities> [1.11.2023] ἢ *Metaverse Church*, βλ. <https://covchurch.org/2023/01/03/metaverse-church-is-a-ministry-frontier/> [1.11.2023].

όπου, σχεδόν 1.200 χρόνια πριν, υποστηρίζει: Οί τέχνες, οί ἐπιστήμες, οί ἀνακαλύψεις γενικὰ καὶ οί ἐφαρμογές τους πὶδ αἰσθητὰ δὲν ἐπιτρέπουν ἀμφιβολία ὅτι εἶναι «τῆς ἀνωτάτω δόξης ἐκμαγεῖον καὶ τῆς θεοπρεποῦς ἐξουσίας εἰκὼν ἐπὶ γῆς ὁ ἄνθρωπος»⁶.

Ἰσχύει αὐτὸ ἐν τέλει στὶς ὑστερο-νεωτερικές μας ἡμέρες; Αὐτὴ εἶναι ἡ αἰσθησις ἢ ἔστω ἡ ἐπίγευση ποὺ μᾶς ἀφήνει ἡ ἐκκλησιαστικὴ μας ζωή⁷;

Ἔχει καθιερωθεῖ⁸ στὸ πλαίσιο τῆς Ποιμαντικῆς Θεολογίας νὰ «υἰοθετοῦνται» τὰ χαρακτηριστικὰ ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὸ λεγόμενο «τρισὸν ἀξίωμα» τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ⁹ καὶ ὡς συνέπεια αὐτοῦ τοῦ «προσεταιρισμοῦ» νὰ προκύπτουν οἱ ἀντίστοιχες λειτουργίες τῆς Ποιμαντικῆς, οἱ ὁποῖες εἶναι: ἡ κοινωνία (ὁ Κύριος ὡς βασιλεὺς), ἡ λατρεία (ὁ Κύριος ὡς ἱερεὺς), ἡ μαρτυρία (ὁ Κύριος ὡς Προφήτης) καὶ ἡ διακονία ὡς κατ'ἐξοχὴν χαρακτηριστικὸ τοῦ Κυρίου (ὁ Κύριος ὡς διάκονος), ἀποτέλεσμα καὶ συνέπεια ὅλων τῶν προηγούμενων χαρακτηριστικῶν¹⁰. Αὐτὸ τὸ σχῆμα συμβάλλει τελικὰ σὲ μία διαχρονικὴ καὶ ὁλοκληρωμένη μέθοδο σκιαγράφησης τοῦ ἔργου καὶ τοῦ περιεχομένου τῆς Ποιμαντικῆς τῆς Ἐκκλησίας.

6. PG 69, 20c· πρβλ. <https://impiprevezis.gr/index.php/2012-08-15-12-34-18/2014-07-25-22-56-11/73-2014-07-26-14-20-03> [1.10.2023].

7. Ἀξίζει νὰ ἀναρωτηθοῦμε ἐὰν ἦλθε σὲ διάλογο (συστηματικὸ ἢ ἔστω τυχαῖο) τὸ τεχνικὸ πνεῦμα μὲ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ πῶς ἐν τέλει ἀντιμετωπίσθηκε, ἀξιοποιήθηκε, στὸ πλαίσιο αὐτῆς τῆς «ἔργῳ ἢ διανοίᾳ» ἐκούσιας ἢ ἀκούσιας συνάντησης, ἡ τεχνολογία στὴν ποιμαντικὴ τῆς Ἐκκλησίας.

8. Πρβλ. Ἀλ. Μ. Σταυρόπουλος, *Ἐπιστήμη καὶ τέχνη τῆς ποιμαντικῆς*, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 1997, σ. 58 κ.έ.: ἐπίσης ὁ ἴδιος, *Ποιμαντικὴ προετοιμασία τῶν μελλονύμφων. Προετοιμασία ἀγάπης. Συμβολὴ εἰς τὴν Ποιμαντικὴν Θεολογίαν, Ψυχολογίαν καὶ Κοινωνιολογίαν*, Ἐθνικὸν Κέντρον Κοινωνικῶν Ἑρευνῶν, Ἀθήνα 1971, σσ. 46-48 καὶ σσ. 85-92· ὁ ἴδιος, *Μυστήριον ἀγάπης - Ἐκκλησία μικρά: ὁ γάμος εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν*, ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περ. *Κοινωνία* 18, 2 (Μάρτιος-Ἀπρίλιος 1975), σσ. 10-13.

9. «Οἱ πρῶτοι ποὺ διέκριναν τὸ τρισσό, τὸ τριπλό, αὐτὸ ἀξίωμα ὑπῆρξαν οἱ ἅγιοι Κύριλλος Ἱεροσολύμων καὶ Ἰωάννης Χρυσόστομος. Ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας, μάλιστα, παρατήρησε ὅτι ἀπ' ὅσους εἶχαν χρισθεῖ παλιά "διὰ συμβόλου", ὡς ἱερεῖς καὶ βασιλεῖς καὶ προφῆτες –γὰρ αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι καὶ τὸ τριπλὸ ἀξίωμα τοῦ Χριστοῦ– δὲν ἀπέκτεινε κανένας τόση δύναμη ἔνθεης ἀρετῆς ὅση ὁ Σωτὴρας καὶ ὁ Κύριος, ὁ μόνος καὶ ἀληθινὸς Χριστός». Βλ. στό: Τρ. Κ. Μπολτέτσος, Ὁ V.I.P. Χριστός, <https://tvstar.gr/2019/07/10/o-vip-christos/> [5.10.2023].

10. Πρβλ. Ἀλ. Μ. Σταυρόπουλος, *Ἐπιστήμη καὶ τέχνη τῆς ποιμαντικῆς*, ὁ.π., σ. 21.

Τί βλέπουμε λοιπόν, ως πρὸς τὴ μία διάσταση τοῦ θέματός μας; Τί σχέση δηλαδή ἔχει ἤδη ἀναπτύξει ἡ Ποιμαντική μὲ τὴν τεχνολογία ὡς ἐφαρμογὴ καὶ –κατ’ ἐπέκταση– μὲ τὸ τεχνικὸ πνεῦμα ὡς ἔννοια; Ἀπὸ μία σύντομη ἐπισκόπηση καὶ ἀνασκόπηση διαπιστώνουμε τὰ ἑξῆς:

Στὸν τομέα τῆς *κοινωνίας/ἐπικοινωνίας* ἀρχικὰ εἴχαμε ἔντυπα, κασέτες ἤχου καὶ cd (μὲ κηρύγματα καὶ ὕμνους) καὶ κασέτες εἰκόνας, video καὶ dvd (μὲ ἱεροὺς τόπους, θεατρικὰ ἔργα, θρησκευτικὰ ντοκυμαντέρ), ὥσπου ὅλα αὐτὰ πῆγαν σὲ ἓνα χρονοντούλαπο, μπροστὰ στὴν ἄνεση ποὺ δίνει πλέον κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες τὸ διαδίκτυο, ὁ παγκόσμιος ἰστός. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα δημιουργήθηκαν blogspot, ἱστοσελίδες μὲ παρουσία πατριαρχείων, μητροπόλεων, ἐνοριῶν καὶ μονῶν. Ὑπάρχει κάποια ἐνασχόληση, χωρὶς ὅμως σπουδαία ἀντιπροσωπευτικότητα, στὰ μέσα κοινωνικῆς δικτύωσης (κυρίως Facebook). Διαπιστώνουμε ἀρκετὰ μεγάλη διάδοση στὸ YouTube, κατ’ ἐξοχὴν μέσο κοινωνικοῦ διαμοιρασμοῦ, μὲ ἀρκετὲς μάλιστα ἀκόμη καὶ ζωντανὲς μεταδόσεις, τὸ ὁποῖο ἔχει σχέση μὲ τὴ λατρεία.

Στὴν *ἐνημέρωση-μαρτυρία* ἔχουμε ἐκκλησιαστικοὺς ἱστοτόπους, ὅπου πιστοὶ ἐνημερώνονται ἀπὸ ἐπίσημες ἢ καὶ ἀνεπίσημες πηγὲς πληροφόρησης. Μεγάλῃ ἄνθηση γνώρισαν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ραδιοφωνικοὶ σταθμοί. Ἄν καὶ δὲν κατέστη δυνατό νὰ ἰδρυθεῖ ἓνας κεντρικὸς τηλεοπτικὸς ἐκκλησιαστικὸς σταθμός, εὐδοκίμησαν κάποιες λίγες, τοπικὲς ἐκκλησιαστικὲς ἀλλὰ καὶ ἰδιωτικὲς, περιφερειακὲς, ἱεραποστολικὲς προσπάθειες¹¹. Πέρα ὅμως ἀπὸ αὐτά, μέχρι καὶ τὶς ἡμέρες μας, στὸ πρῶτο δηλαδή τέταρτο τοῦ 21οῦ αἰ., δὲν ἔχουμε κάτι ἰδιαίτερα σὲ ἐπίπεδο vlogs, blogs, podcasts, Twitter (νῦν X), TikTok, instagram καὶ instastories, (YouTube) shorts καὶ τῶν σχετικῶν.

11. Ἀξιέπαινη ἢ προσπάθεια τοῦ ἱεραποστολικοῦ συλλόγου ποὺ ἔφτιαξε τὸ κανάλι «4Ε». Ὑπάρχει ὁ «Λύχνος» στὴν Ἱ. Μητρόπολη Πατρῶν καὶ στὴν Ἱ. Μητρόπολη Ρόδου τὸ «Θάρι». Ὅμως ἔως ἐκεῖ. Γίνονται κάποιες ἀξιόλογες προσπάθειες γιὰ μετάδοση μέσῳ τῆς πλατφόρμας τοῦ Facebook (π.χ. ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο). Κάποιες ἀξιόλογες θεολογικὲς ἐκπομπὲς ὑπῆρξαν ἢ ὑπάρχουν ἀκόμη μὲ ἐκκλησιαστικὸ περιεχόμενο (θρησκευτικῶν μνημείων, κ.λπ.) εἴτε στὴν EPT εἴτε σὲ περιφερειακοὺς σταθμούς, ὅπως γίνονται καὶ ἀναμεταδόσεις Θείων Λειτουργιῶν ἀπὸ EPT, STAR Κεντρικῆς Ἑλλάδας καὶ κάποιους ἐπιπλέον τηλεοπτικοὺς περιφερειακοὺς σταθμούς, ἀνάλογα μὲ τὴ συνεργασία ποὺ ἔχουν μὲ τὶς τοπικὲς ἐκκλησίες καὶ τὴ συμπάθεια τῶν ἰδιοκτητῶν τους πρὸς τὴν Ἑκκλησία.

Ἀλλὰ καὶ στὸν τομέα τῆς διακονίας δὲν ἔχουμε κάτι τὸ καινοτόμο καὶ ἐντυπωσιακὸ σὲ σχέση μὲ τὴν τεχνολογία. Κι αὐτὸ ἔχει τὴ λογικὴ του, καθὼς ὅ,τι χρειάζεται στὸν τομέα αὐτὸν εἶναι κυρίως οἱ ἄνθρωποι, τὰ «χέρια βοήθειας» καὶ ὅχι τόσο ἡ «ἐνίσχυση τῆς ἐπικοινωνίας μεταξὺ ἀτόμων σὲ οἰκουμενικὸ ἐπίπεδο»¹², ὅπως εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς ὁρισμοὺς τῶν λεγομένων “social media”.

Ὅμως, πέρα καὶ πάνω ἀπὸ τὰ σχετικὰ αὐτὰ δεδομένα, διακρίνουμε μία ἰσχυρὴ παρουσία, μὲ μία δόση ἴσως ἀφέλειας, ἴσως καὶ ρομαντισμοῦ, ἀπὸ τοὺς κάθε λογῆς χρηστὲς τῆς τεχνολογίας, ποὺ ὅμως φαίνεται νὰ ὀδηγεῖ σὲ φαινόμενα ἐπικυριαρχίας τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος καὶ ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς ἐκκλησιαστικῆς πραγματικότητας καὶ μάλιστα στὶς πιὸ ζῶσες στιγμὲς τῆς πνευματικότητάς της. Πολλὰ –δυστυχῶς– καὶ ἀξιοσημείωτα τὰ παραδείγματα, γιὰ τὸ ποῦ καὶ πῶς τὴ συναντοῦμε. Γιὰ παράδειγμα τὴν ἀντικρίζουμε πάνω στὴν Ἁγία Τράπεζα, ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν τέλεση τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ὅταν βρίσκουμε κινητὰ τηλέφωνα, ρολόγια, κ.λπ.¹³. Τὴ συναντοῦμε ὅταν χτυπᾷ, κάθε μία ἢ καὶ μισὴ ὥρα, τὸ ρολοὶ ἐντὸς τοῦ ναοῦ, π.χ. ἀπὸ τὸ Ἐπιτροπικό, ἀκόμη καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τέλεσης τῆς θείας Λειτουργίας... Ὅταν ἀκούγεται τὸ ρολοὶ, ποῦ εἶναι συνδεδεμένο μὲ τὶς καμπάνες τῆς ἐκκλησίας, καθ’ ὅλο τὸν ἐκκλησιαστικὸ-λειτουργικὸ χρόνον.

Ἔχει ἐπισημανθεῖ ὅτι δὲν μπορούμε νὰ προσευχόμαστε καὶ νὰ δηλώνουμε «*πᾶσαν τὴν βιωτικὴν ἀποθώμεθα μέριμναν*» καὶ τὴν ἴδια ὥρα νὰ κοιτᾷμε τὸ ρολοὶ μας, νὰ ἐλέγχουμε τὸ κινητὸ μας, νὰ ἀπαντοῦμε σὲ τηλεφωνήματα –ἐκτὸς ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τοῦ ναοῦ–, νὰ διαβάζουμε flash news, νὰ ἀνοίγουμε e-mail ἀπὸ τὴ δουλειά, νὰ κοιτάζουμε εἰσερχόμενα μηνύματα ἀπὸ γνωστοὺς καὶ ἀγνώστους ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ κουδουνίζουν καὶ τὰ κέρματα τοῦ... «Καίσαρος» στὶς τσέπες μας. Ὅλα αὐτὰ μᾶς τοποθετοῦν, μᾶς μεταφέρουν, μᾶς ἐντοπίζουν ἀναφανδὸν ἐντὸς τόπου καὶ χώρου κοσμικοῦ, μᾶς θέτουν ἐνώπιον τῶν γήινων, βιοτικῶν, μεριμνῶν μας.

Σὲ αὐτὴν τὴν κατάσταση, ἓνα ἀναμενόμενο ποιμαντικὸ σχόλιο θὰ ἐξέφραζε τὴν ἀπορία ἢ καὶ ἀγωνία: Μήπως, ὅλες αὐτὲς οἱ ἐμβόλιμες τεχνι-

12. Λήμμα «Μέσα κοινωνικῆς δικτύωσης», <https://el.wikipedia.org> [1.11.2023].

13. Ὅπως μικρόφωνα (τὰ ὁποῖα φέρουν πιὰ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἐμφάνιση καὶ κάλυψη, μὲ χρυσιζόντες δικεφάλους κ.λπ.), μαγνητόφωνα καὶ πολλὰ ἀκόμη.

κὲς ἐκφράζουν ἴσως μία διαφαινόμενη κυριαρχία, ἕναν ὑπερκερασμὸ ἢ ἔστω προτεραιοποίηση τοῦ μηχανικοῦ πνεύματος ἔναντι τοῦ ἰδίου τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀκόμη καὶ τὶς ἱερὲς στιγμὲς ποὺ τελεσιουργεῖ τὰ Ἱερὰ Μυστήρια καὶ παρέχει τὴ Θεία Χάρη;

Βεβαίως, ἡ ποιμαντικὴ διάκριση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀλλὰ καὶ ἄλλων τοπικῶν Ἐκκλησιῶν, ἤδη χρόνια πρὶν, προσπάθησε νὰ θέσει ὅρους καὶ ὅρια στὴν «εἰσβολή-εἰσπήδηση» τοῦ τεχνικοῦ στὴν ὥρα τῆς Θείας Μυσταγωγίας¹⁴.

Ἔτσι, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, ἀπαγορεύθηκε ἡ τηλεοπτικὴ ἀναμετάδοση μέσα ἀπὸ τὸ Ἱερὸ Βῆμα, ἀποφεύγοντας «παράταιρες» ὅσο καὶ «ἀνώφελες» μεγεθύνσεις («ζούμ») πάνω στὰ Τίμια Δῶρα καὶ τὰ Ἅγια Δισκοπότηρα, σὲ στιγμὲς ἀπόλυτα ἱερὲς καὶ μυστηριακές. Ἀνάλογες ἐπισημάνσεις, στὸ πλαίσιο τῆς ποιμαντικῆς διάκρισης, γίνονται καὶ γιὰ τὴν ἀπενεργοποίηση τῶν κινητῶν τηλεφώνων κατὰ τὴν ὥρα τελέσεως ἱερῶν ἀκολουθιῶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῆς χρήσης ταμπλετῶν καὶ ἡλεκτρονικῶν ἐφαρμογῶν καὶ προγραμμάτων στὰ ἱεροψαλτικὰ ἀναλόγια ἢ στὸν ἱερατικὸ ἄμβωνα¹⁵.

14. «Τὸ γεγονὸς ὅτι ὀλοένα καὶ περισσότερο ἡ θρησκεία καὶ ἡ ἐκκλησία καταλαμβάνει τηλεοπτικὸ χρόνο σὲ ὅλα τὰ κανάλια, ἐπιφέρει μιὰ μεσοποίηση (mediatization) τοῦ θρησκευτικοῦ φρονήματος, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι τὸ φρόνημα τῶν πιστῶν διαμεσολαβεῖται ὀλοένα καὶ περισσότερο ἀπὸ τὴν τηλεοπτικὴ εἰκόνα (ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν πρόκειται γιὰ ἀπευθείας μετάδοση τῆς θείας λειτουργίας ἢ γιὰ τηλεοπτικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ λόγους καὶ παραινέσεις ἐκπροσώπων τῆς Ἐκκλησίας ἢ γιὰ κάποιο ρεπορτάζ γιὰ κάποιο θαῦμα). Στὴ διαμεσολάβηση αὐτὴ συνδυάζονται οἱ τρεῖς παράγοντες ποὺ συνθέτουν τὸ πλαίσιο γιὰ τὴν κατανόηση τῶν σχέσεων θρησκείας καὶ Μ.Μ.Ε., στὸ ὁποῖο ἀναφερθήκαμε παραπάνω: θρησκευτικὴ παράδοση, ἐπαγγελματισμὸς τῶν δημοσιογράφων, περιεχόμενο τῆς δημόσιας σφαίρας». Βλ. Εὐθαλία Ζαγναφέρη, *Θρησκεία καὶ Μ.Μ.Ε.: Νομικὲς Προϋποθέσεις καὶ Κοινωνικὲς Προεκτάσεις*, διπλ. ἐργασία, Τμῆμα Θεολογίας Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 2013, σ. 21, <http://ikee.lib.auth.gr/record/135139/files/GRI-2014-13130.pdf> [1.10.2023].

15. Ἰούνιος 2018: Νὰ ἀφήσουν τὰ tablets, τὰ laptops καὶ τὰ κινητὰ τηλέφωνα καὶ νὰ ἐπιστρέψουν στὰ πατροπαράδοτα βιβλία καλεῖ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο τοὺς ἱεροφάλτες ποὺ καιρὸ τώρα ἔχουν ἀρχίσει νὰ χρησιμοποιοῦν κατὰ κόρον στὰ ἀναλόγια τους «ἔξυπνες» ἡλεκτρονικὲς συσκευές: «...ἡ ἐν τοῖς ἐφεξῆς χρήσις κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν ἐν τοῖς Ἐκκλησιαστικοῖς Ἀναλόγοις ἡλεκτρονικῶν συσκευῶν, εἰς ὑποκατάστασιν τῶν Λειτουργικῶν βιβλίων τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν, κρίνεται ὡς ὅπως ἀπάδουσα εἰς τὴν τάξιν, ἀποδοκιμαστέα καὶ σκανδαλισμὸν φέρουσα τοῖς πιστοῖς» ἀναφέρεται μὲ σαφήνεια στὴν ἀπόφαση ποὺ ἔλαβε ἡ Ἱ. Σύνοδος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Συμπληρώνεται μάλιστα πῶς: «Δέον κατὰ ταῦτα ὅπως παντελῶς

Παράλληλα όμως, και η ίδια η ψηφιακή καταγραφή και άναμετάδοση της θείας Λειτουργίας καταργεί τις προϋποθέσεις συγκρότησης σχέσεων κοινωνίας μεταξύ προσώπων, ειδικά όταν ο πιστός θεωρεί πώς όταν παρακολουθεί τη θεία Λειτουργία από έναν τηλεοπτικό δέκτη ή πίσω από την οθόνη ενός ηλεκτρονικού υπολογιστή «έκτελεί τα θρησκευτικά του καθήκοντα», κινδυνεύοντας «να χαθεί στην αὐταπάτη της συμμετοχής, ενώ απουσιάζει ή σωματική του παρουσία από το ναό, ή όποια απαιτεί και την ανάλογη άσκητική»¹⁶.

Μην ξεχνάμε παράλληλα έπιστημόνους έπιστημόνων για την έπίδραση τών τεχνικών μέσων στον ψυχισμό τών ίδιων τών λειτουργών ιερέων όταν υπάρχει ζωντανή τηλεοπτική/διαδικτυακή μετάδοση, ώστε να μην κάνουν κάτι λάθος, κάποια κίνηση στραβή ή παρεξηγήσιμη, έπηρεάζοντας και την ίδια την προσευχητική τους κατάσταση. Κάτι ανάλογο συμβαίνει και στους ίδιους τους συμμετέχοντες πιστούς, όταν βλέπουν την κάμερα να στρέφεται πάνω τους τη στιγμή που μπαίνουν στον ναό, που προσκυνούν τις ιερές εικόνες, όταν βρίσκονται στο στασίδι τους, όταν ακόμη πηγαίνουν προς την Ώραία Πύλη για να μεταλάβουν σῶμα και αίμα Χριστού...¹⁷.

άποφεύγεται ή χρήσις τοιούτων τεχνικών μέσων έν τοίς Ίεροίς Ναοίς και τή Θεία Λατρεία, οδηγούντων έν τέλει εις τήν έκκοσμίκευσιν τής λειτουργικής ζωής», <https://orthodoxia.info/newsorthodoxia.info/news/άπαγορεύονται-tablets-και-κινητά-στα-ψαλτήρ/> [1.10.2023].

Φεβρουάριος 2019: Και η Ίερά Σύνοδος τής Έκκλησίας τής Ελλάδος έχει συστήσει κατά το παρελθόν να υπάρχει «κατ' οίκονομίαν ή λελογισμένη και μετά φειδοῦς» χρήση τών ηλεκτρονικών μέσων στους ναούς χωρίς να υποκαθίστανται τὰ λειτουργικά βιβλία: «Είς τοιαύτας δέ περιπτώσεις όπως αί έν λόγω συσκευαί τοποθετούνται έπί τῷ ανάλογίῳ αποκλειστικῶς ώστε να μην κρατούνται ή και περιφέρονται άνά χείρας υπό τών ψαλλόντων ή άναγιγνωσκόντων με άποτέλεσμα τόν σκανδαλισμόν έστω και ένός έκ τών πιστών», <https://www.orthodoxianewsagency.gr/epikairota/oi-ieropsaltes-o-iso-kratis-kai-ta-tablet/> [1.10.2023].

16. Ν. Παπαϊωάννου, «Η ψηφιακή άναμετάδοση τής Θείας Λειτουργίας: Όροι και Προϋποθέσεις», <https://www.pemptousia.gr/2022/09/i-psifiaki-anametadosi-tis-thias-liourgias-ori-ke-proipothesis/> [1.10.2023]. Σημαντικό ύλικό προς αὐτήν την κατεύθυνση συγκεντρώθηκε και στο 1ο Διεθνές Συνέδριο Ψηφιακών Μέσων και Όρθόδοξης Ποιμαντικής στις 14 Ιουνίου 2021, <https://www.pemptousia.gr/2015/04/1o-diethnes-sine-drio-psifiakon-meson-ke-orthodoxis-pimantikis/> [1.10.2023].

17. Παράλληλα, ισχύουν και για τους πιστούς όλες αὐτές οί ένστάσεις και οί προβληματισμοί (στο πλαίσιο τής κοινωνιολογίας, τής παιδαγωγικής, τής ψυχολογίας) που ισχύουν για την επέκταση του τεχνικού πνεύματος σε κάθε πτυχή τής ζωής μας.

Ἐπιπλέον, εἶναι οἰκεία ἡ εἰκόνα, καθὼς τὴ συναντοῦμε στοὺς σύγχρονους τουρίστες ἀλλὰ τὴν βλέπουμε πλέον καὶ στοὺς σύγχρονους πιστοὺς, κατὰ τὴν ὥρα μιᾶς πνευματικῆς εὐκαιρίας, μιᾶς ποιμαντικῆς δραστηριότητος, πολλὰς φορὲς νὰ σηκώνουν τὰ κινητὰ γιὰ νὰ φωτογραφίσουν καὶ ἀκόμη χειρότερα –γιατὶ αὐτὸ διαρκεῖ καὶ περισσότερη ὥρα– νὰ βιντεοσκοπήσουν, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ ναοῦ, τὴν ὅποια ἱερή, τελετουργική, ἐκκλησιαστική στιγμή, παραμερίζοντας τὴν προσωπική τους βίωση, ὑποβαθμίζοντας τὴν προσωπική ματιά καὶ παγώνοντας τὶς ζωντανὲς προσωπικὲς ἀναμνήσεις γιὰ χάρι τοῦ ἡλεκτρονικοῦ φακοῦ, ποὺ καλεῖται μὲν νὰ ἀπαθανατίσει ἀλλὰ τελικῶς ἀπλῶς νὰ καταλαμβάνει χωρητικότητα στὰ κινητά, στὰ κομπιούτερ καὶ στοὺς σκληροὺς δίσκους, χωρὶς περαιτέρω χρῆση ἢ ὠφέλεια.

Ἔχει ἀξία καὶ βαρύτητα τὸ γεγονὸς πὼς καὶ ὁ Παναγιώτατος Οἰκου-
μενικὸς Πατριάρχης κ. Βαρθολομαῖος καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ
τὴν Προεδρία τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης
Ἑλλάδος κ. Ἱερωνύμου ἀλλὰ καὶ Σεβασμιώτατοι Ἀρχιερεῖς ἔχουν κατὰ
καιροὺς ἐπιστήσει τὴν προσοχὴ σὲ αὐτὴν τὴν παράταιρη πολλὰς φορὲς
σχέση ἱεροῦ καὶ τεχνικοῦ πνεύματος, μὲ τὴν ὑπογράμμιση ὅτι ἀλ-
λοιώνεται τὸ ἐκκλησιαστικὸ βίωμα, ὅτι σκανδαλίζονται οἱ πιστοί, ὅτι
ὁδηγεῖται ἡ λειτουργικὴ ζωὴ στὴν ἐκκοσμίκευση¹⁸.

18. Ὑποσημειωτικά, εἶδαμε πρόσφατα ἀκόμη καὶ τὸν Πάπα τῆς Ρώμης νὰ ζητᾷ μέτρα καὶ προσοχὴ γιὰ τὴν τεχνητὴ νοημοσύνη. Αὐγούστος 2023: Ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη θὰ μποροῦσε νὰ ἀποτελέσει κίνδυνο γιὰ τὴν κοινωνία προειδοποίησε ὁ Πάπας Φραγκίσκος, τονίζοντας τὶς ἀνατρεπτικὲς δυνατότητες καὶ τὶς ἀμφίθυμες ἐπιπτώσεις τῆς καὶ προτρέποντας ὅσους θὰ ἀναπτύξουν ἢ θὰ χρησιμοποιήσουν τὴν τεχνητὴ νοημοσύνη νὰ τὸ κάνουν μὲ ὑπευθυνότητα. Σὲ δήλωσή του ὁ Πάπας Φραγκίσκος ἀναφέρθηκε στὴν ἀπειλὴ τῆς ἀλγοριθμικῆς μεροληψίας στὴν τεχνολογία καὶ κάλεσε τὸ κοινὸ σὲ ἐπαγρύπνηση, «ὥστε νὰ μὴν ριζώσει μιὰ λογικὴ βίαις καὶ διακρίσεων στὴν παραγωγὴ καὶ χρῆση τέτοιων συσκευῶν σὲ βάρος τῶν περισσότερων εὐθραυστων καὶ ἀποκλεισμένων». Παράλληλα, ἐπεσήμανε πὼς «ἡ προστασία τῆς αξιοπρέπειας τοῦ ἀτόμου καὶ ἡ μέριμνα γιὰ μιὰ ἀδελφότητα οὐσιαστικὰ ἀνοιχτὴ σὲ ὁλόκληρη τὴν ἀνθρώπινη οἰκογένεια, εἶναι ἀπαραίτητες προϋποθέσεις γιὰ τὴν τεχνολογικὴ ἀνάπτυξη ποὺ θὰ συμβάλει στὴν προώθηση τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς εἰρήνης στὸν κόσμο». Οἱ παρατηρήσεις τοῦ Πάπα Φραγκίσκου συνδυάζονται μὲ τὶς ἐκκλησιαστικὲς ὁρισμένων ἐιδικῶν τῆς τεχνολογίας νοημοσύνης νὰ διασφαλίσουν ὅτι οἱ ἀλγόριθμοι εἶναι σωστά «εὐθυγραμμισμένοι» στὴν ἀνάπτυξη γιὰ τὴν ὑποστήριξη τῶν ἀνθρώπινων δικαιωμάτων καὶ ἄλλων εὐρέως κοινῶν ἀξιών. <https://orthodoxia.info/news/papas-fragkiskos-osoianaptyxoyntin/> [1.10.2023].

Φυσικά και έχει ενδιαφέρον κάποιος, πού είναι εϋλόγως απών από ένα εκκλησιαστικό ιστορικό γεγονός, από μία λατρευτική ευκαιρία, να δει φωτογραφίες και στιγμιότυπα από αυτές, όπως ακριβώς γινόνταν από αρχαιοτάτων χρόνων με τις γραπτές αναφορές και τις ανταποκρίσεις, ώστε να διαθέτει τη σχετική πληροφόρηση, να έχει μία «είκόνα». Αλλά ή τεχνική αυτή καταγραφή, ως διαδικασία και κόπος και μόχθος, οφείλει να έχει κάποιο σκεπτικό, κάποιο μέτρο, κάποια συναίσθηση¹⁹.

Αντιλαμβανόμαστε πάντως πώς κυοφορείται από το τεχνικό πνεύμα της εποχής της ύστερης νεωτερικότητας, με ιδιαίτερα γόνιμους τρόπους και ευφάνταστες πρακτικές, κάτι μεγάλο και ιδιαίτερο σε σχέση με την καλπάζουσα τεχνολογία, καθώς οδηγούνται τα πράγματα σε μία άνευ προηγουμένης έμπειρίας ψηφιακή πραγματικότητα, πού μοιάζει να βρίσκει «πανταχού παροῦσα». Και έτσι στήνεται, θεμελιώνεται μία νέα βάση, πού καθώς επηρεάζει τον άνθρωπο επηρεάζει και τον πιστό και επηρεάζει και την Ποιμαντική θεωρία και πράξη.

Επομένως, και πάλι ερχόμαστε αντιμέτωποι με το άκριτο, το χωρίς διάκριση και μέτρο. Με μία διαφαινόμενη «χειραγώγηση» του ανθρώπου από το τεχνικό πνεύμα, το οποίο φυσικά έχει τους εκφραστές του, τους θαυμαστές του και τους συνδαιτυμόνες του, όσοι δηλαδή απολαμβάνουν όφελι από αυτήν την αναδυόμενη επικυριαρχία του. Από αυτό δηλαδή πού στη σύγχρονη ποιμαντική κριτική ματιά φαίνεται ως «μεταβολή» του ανθρώπου, ακόμη και εντός του χώρου της Εκκλησίας, ο οποίος εμφανίζεται και λειτουργεί πιδό πολύ ως καταναλωτής, πιδό πολύ ως «χρήστης», παρά ως πιστός. Και στην ουσία αυτό γίνεται διότι επικρατεί ή σκέψη: «άφου υπάρχει ή τεχνική παρουσία, ή μηχανική δυνατότητα, να κάνουμε χρήση τους ευκαιρώς-άκαίρω».

Είναι περίεργη ή είκόνα όταν αντικρίζουμε «εκκλησιαζομένους» κατά την ώρα τελέσεως ιερών ακολουθιών, στον περίβολο του ναού είτε και μέσα στον ναό, να σκύβουν το κεφάλι τους πάνω από τη «φωταυγή»

19. Είναι εμφανής ή διαφορά του τότε, των λίγων δεκαετιών πριν, όταν τα φωτογραφικά φιλμ ήταν 12/24/36 «στάσεων», όταν ή εμφάνιση έπαιρνε μέρες και με ένα όχι ευκαταφρόνητο οικονομικό κόστος, όπου γινόταν από τον χρήστη κάποιος έλεγχος με κρίση και διάκριση, με το σήμερα, όπου λόγω της ψηφιακότητας πέφτουμε στον πειρασμό να βγάσουμε άδιακρίτως εκατοντάδες ή και χιλιάδες φωτογραφίες, τις οποίες πολλές φορές δεν έχουμε την ώρα ούτε να τις ξεδιαλέξουμε εκ των ύστερων ούτε και να τις ξαναδοῦμε.

ὁθόνη τοῦ κινητοῦ τους καὶ ὡς ἄλλοι «ὀμφαλοσκόποι» νὰ μὴν ἐκτελοῦν βέβαια τὴ νοερὰ προσευχή, ἀλλὰ νὰ βρίσκονται προσηλωμένοι σὲ ψηφιακὲς πλατφόρμες καὶ σὲ ἄυλες πραγματικότητες.

Ἄς περάσουμε ὅμως τώρα στὴν Ποιμαντική καθ' αὐτήν. Ἡ χρήση ὅλων αὐτῶν τῶν τεχνικῶν μέσων ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας μπορεῖ νὰ φανεῖ χρήσιμη καὶ εὐλογημένη καὶ μπορεῖ νὰ γίνεῖ ἀποδεκτὴ μόνον ὅταν ἀποδειχθεῖ ὅτι ἀποτελεῖ ἐφαλτήριο, ὅτι ἐνεργοποιεῖ τὸν «ἐν ἀκῆδιᾳ» πιστό, ὅταν – συνδράμοντας στὴν ἀποστολὴ τῆς Ποιμαντικῆς – προξενεῖ ἀφύπνιση στὸν ἀποστασιοποιημένο ἄνθρωπο καὶ ξυπνᾷ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ μὴ γνώστη νὰ σηκωθεῖ, νὰ κινητοποιηθεῖ καὶ νὰ ἔλθει ὡς φυσικὴ παρουσία καὶ μὲ ἀπλότητα νὰ συμμετάσχει ψυχῇ τε καὶ σώματι στὰ διαδραματιζόμενα ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας σὲ ὅλες τὶς διαστάσεις τοῦ ἔργου Της.

Γιατὶ μπορεῖ ὄντως, ὅπως ἄλλωστε διαφημίζεται καὶ φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως στὴ δεδομένη αὐτὴ χρονικὴ περίοδο τῆς ὕστερης νεωτερικότητας, ἡ Τεχνολογία νὰ παρέχεται σὲ τιμὴ πολὺ πιό «συμφέρουσα» ἀπ' ὅ,τι στὸ παρελθὸν καὶ νὰ μπορεῖ νὰ παρέχει, κατὰ πῶς φαίνεται, «δωρεάν»: Βῆμα-Τόπο κηρύγματος, Βῆμα-Τόπο προβολῆς, Βῆμα-Τόπο μαθητείας.

Στὸ πλαίσιο αὐτό, τὸ κεντρικὸ ἐρώτημα ποὺ τίθεται καὶ ποὺ ἀφορᾷ τὴν κατὰ Θεὸν διαποίμανση τοῦ κάθε πιστοῦ εἶναι: Ἡ τεχνολογία καὶ τὸ τεχνικὸ πνεῦμα ποὺ τὴ διακατέχει μπορεῖ νὰ βοηθήσει, νὰ ὑποκαταστήσει, νὰ ἀναπληρώσει τὸ ἱερὸ Βῆμα, τοὺς ἱεροὺς Τόπους, τὸν ἱερὸ Ἰαμβώνα, τὸ ἱερο-Διδασκαλεῖο; Γιὰ παράδειγμα, τὸ ἴδιο ἐρώτημα μπορούμε νὰ τὸ διατυπώσουμε καὶ γιὰ τὶς ἱεραποδημίες. Εἶναι βιωματικά, ἐμπειρικά τὸ ἴδιο; Ἀναπαύει, ἐνδυναμώνει κ.λπ., τὸ νὰ πᾶς στὰ Ἱεροσόλυμα, ἢ στὴ Βασιλίδα τῶν πόλεων Κωνσταντινούπολη, ἢ στὸ Ἅγιον Ὄρος, ἢ σὲ ἄλλα ἱερὰ μέρη, ποὺ εἶναι συνδεδεμένα μὲ τὴν πίστη μας, π.χ. στὸν τάφο τοῦ ἁγίου Παΐσιου στὴ Σουρωτή, τοῦ ἁγίου Δημητρίου στὴ Θεσσαλονίκη μὲ τὸ μυροβλῦζον λείψανό του, μὲ τὸ νὰ τὰ δεῖς ἀπὸ ἕναν ἠλεκτρονικὸ ἱστότοπο, μία ψηφιακὴ πλατφόρμα, κάνοντας μία διαδικτυακὴ ἐπίσκεψη, μία εἰκονικὴ ἀποδημία²⁰; Τὸ ἐνδιαφέρον στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι ὅτι ἡ τεχνολογία μᾶς «καθοδηγεῖ» σὲ τέτοιες συμπεριφορές· στὸν πειρασμὸ δηλαδὴ τῆς ἄνεσής μας καὶ τῆς ἐξ ἀποστάσεως ψηφιακῆς-ἠλεκτρονικῆς «ἐπισκέψεως» μας στὶς ἱερὲς τοποθεσίες τῆς πίστεως.

20. Γιὰ παράδειγμα στὴν Ἱερουσαλήμ: <https://www.skylinewebcams.com/en/webcam/israel/jerusalem-district/jerusalem/western-wall.html> [10.10.2023].

Πάντως, αυτό που τελικά έχει βαρύτητα για την Ποιμαντική, είναι η δυνατότητα του πιστού, του κάθε παιδιού του Θεού, να «ἀπολαμβάνει» τη ζωή της Ἐκκλησίας χωρίς δυσχέρειες και ἀποκλεισμούς: να ἐμπνέεται και να ὑπηρετεῖται τὸ εὐαγγελικὸ «πύλαι ἄδου οὐ κατισχύουσιν αὐτῆς»²¹. Δηλαδή, να μὴν κτισθοῦν πύλες, να μὴν ὑψωθοῦν τείχη, να μὴν ὑπάρξουν στεγανά, να μὴν ἐκδοθοῦν ἀπαγορευτικὰ που να ὑπερισχύσουν τῆς ιδιότητος τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ὥστε να ἐμποδίσουν τὸν ἄνθρωπο να γίνει κοινωνὸς κάθε θείας (ἐπι-)κοινωνίας.

Σὲ αὐτὴν τὴν ποιμαντικὴ ἀρχή, τὰ θεόπνευστα παραδείγματα στὴν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἀρκετὰ καὶ οὐσιαστικὰ καὶ κρίσιμα. Ὑποθετώντας τὴν οἰκονομία τῆς ἡ Ἐκκλησία προχωρεῖ σὲ κάποιες πολὺ ἐνδιαφέρουσες ποιμαντικὲς πράξεις ὅταν πρόκειται να εὐεργετήσῃ τὸν ἄνθρωπο. Γνωστὸ τὸ παράδειγμα –καὶ ὑπάρχουν φυσικὰ πολλὰ ἀκόμη²²– ὅπου ὅταν δὲν ὑπάρχει νερὸ γιὰ να τελεστῇ τὸ ἅγιο βάπτισμα καὶ εἶναι ἀνάγκη, να ἐπιτρέπεται να γίνῃ μὲ τὸν ἀέρα, τὸ γνωστὸ «ἀερο-βάπτισμα». Καὶ ἐὰν στὴν περίπτωσιν αὕτῃ δὲν ὑπάρχει καὶ κληρικὸς να τελέσῃ τὸ βάπτισμα, γίνεται τὸ μυστήριον ἀπὸ ὁποιαδήποτε λαϊκό, ἄνδρα καὶ γυναῖκα.

Καταλαβαίνουμε εὐκολὰ ὅτι σὲ κάθε ἐποχή, ἀπὸ τὴν ἀρχαίῃ τῆς ἱστορίας τῆς πρώτης Ἐκκλησίας μέχρι τὴν ὕστερη νεωτερικότητα ἀλλὰ καὶ σὲ κάθε ἄλλῃ που θὰ τὴν διαδεχθεῖ, δὲν συγχωρεῖται, δὲν δικαιολογεῖται να ὑπάρξῃ ὅτιδήποτε που θὰ ἐμποδίσῃ τὴν Ἐκκλησία «να λειτουργήσῃ, να ἐπι-κοινωνήσῃ, να μαρτυρήσῃ, να διακονήσῃ». Καὶ αὐτό, ὅπως εἴπαμε, ἀποτελεῖ τὴ διηνεκὴ ποιμαντικὴ ἀρχὴ τῆς ἀνεμπόδιστης Ἐκκλησίας²³.

21. Ματθ. 16, 18.

22. Δὲν ἀπαιτεῖται προκειμένου να τελεσθεῖ τὸ μέγα μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας κάποια συγκεκριμένη κτιριακὴ κατασκευὴ καὶ τεχνικὴ ὑποδομή. Πέρα ἀπὸ τοὺς οἰκοδομημένους ναοὺς, μπορεῖ να ἱεουργηθεῖ σὲ ἓνα αἶθριο, ἓνα σπήλαιο ἢ μιὰ κατακόμβη, ἀκόμη καὶ σὲ ἓναν ἀγρό. Οὔτε καὶ εἰδικὴ «ἁγία τράπεζα». Μόνη προϋπόθεσις, ἐπειδὴ ἔχει ἐσχατολογικὲς προεκτάσεις, εἶναι να ὑφίσταται ἱερὸ λείψανο. Ἀκόμη, ἐὰν δὲν ὑπάρχει εἰδικὸ ἐπιτραχήλιο ὡς ἱεροραφικὴ κατασκευὴ, ἀρκεῖ ἓνα ὕφασμα ἐπὶ τὸν τράχηλον τοῦ ἱερέα. Κατάλληλον κομμάτι ὕφασματος ἢ σχοινοῦ μπορεῖ να χρησιμοποιηθεῖ ὡς ἐπιτραχήλιο, καθὼς τὸ οὐσιῶδες δὲν εἶναι τὸ ὑλικὸ τοῦ ἐπιτραχήλιου, ἀλλὰ ἡ λειτουργικότης καὶ ὁ συμβολισμὸς του. Βλ. Γ. Ζαραβέλας (ἱεροδίακ.), Τὸ ἐπιτραχήλιο καὶ ἡ ἀναγκαῖότητα τῆς ἀμφίεσής του, <https://www.pemptousia.gr/2021/05/to-epitrachilio-ke-i-anagkeotita-tis-amfiesis-tou/> [10.2023].

23. Πρβλ. Στρ. Θεοδοσίου, «Ἐπιστήμη, Θεολογία, Τεχνολογία καὶ Κοινωνία», *Θεο-*

Δέν μπορεί νά τήν ἐμποδίσει ἡ ἔλλειψη ἡλεκτρικοῦ ρεύματος, καθὼς ὑπάρχει τὸ φῶς τῶν κεριῶν, τοῦ καντηλιοῦ καὶ ἐν τέλει ὑπάρχει τὸ «Φῶς ἱλαρόν», τὸ «φῶς τῆς ἀγίας δόξης τοῦ (ἀθανάτου, οὐρανίου καὶ μάκαρος) Θεοῦ Πατρός». Δέν μπορεί νά τήν ἐμποδίσει ἡ ἔλλειψη μικροφώνων καὶ μεγαφώνων, καθὼς ὑπάρχει ἡ φυσικὴ ἀνθρώπινη φωνὴ ποὺ κράζει πρὸς τὸν Κύριο²⁴, ἀκόμη καὶ ὅταν ἡ φωνὴ εἶναι φθίνουσα καὶ βραχνή, ὅπως τοῦ νεοφανοῦς Ὁσίου Βησσαρίωνος τοῦ Ἀγαθωνίτου.

Δέν μπορεί νά τήν ἐμποδίσει ἡ ἔλλειψη τηλε-ιεραποστολῆς, ὅταν σημασία στὴν ὀρθόδοξη ποιμαντικὴ πράξη ἔχει ἡ κίνησις, ἡ πορεία τοῦ ἴδιου τοῦ ἱεραπόστολου «ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων»²⁵ νά κηρύξει τὸν Κύριο τῆς Εἰρήνης. Ἐν τέλει, θὰ λέγαμε μεταφορικά, πὼς «δέν μπορεί νά τήν ἐμποδίσει ἡ ἔλλειψη τηλεματικῆς, καθὼς “Ἔστι Δίχης ὀφθαλμός, ὃς τὰ πάνθ’ ὀρᾷ”»²⁶.

Ἄλλωστε, οἱ πιὸ πολλοὶ ἔχουμε ζήσει σὲ κάποιο βαθμὸ τὴν ὁμορφίαν τῆς ἀπλότητος σὲ ταπεινὰ ξωκκλήσια, σὲ βουνὰ καὶ βραχονησίδες, ὅπου χωρὶς τὴν παρουσία ὁτιδήποτε τεχνολογικοῦ σμιλεύονται ἀναμνήσεις καὶ καταγράφονται ἐμπειρίες μιᾶς ὁμορφῆς, γνήσιας, ἀπλῆς ἐκκλησιαστικῆς μυστηριακῆς ζωῆς. Στὸν ἀντίποδα βέβαια πρέπει νά ἔχουμε στὴν ποιμαντικὴ μας σκέψις τὸ μέλλον (ἀπὸ τὸ πιὸ δυσχεῖμερο καὶ δυστοπικὸ

λογία 90, 3 (2019), σ. 68: «Μὲ τὴ σειρά της ἡ Ἐπιστήμη ἔχει παύσει νὰ παράγει “Πνευματικότητα”. Χωρὶς τὴν ὑπαρξὴ πνευματικότητας, ἡ Τεχνολογία τίς περισσότερες φορὲς εἶναι φορέας καταστροφῆς καὶ ὄχι συντήρησης ἑνὸς πολιτισμοῦ. Ἀντὶ νὰ ἐξυπηρετεῖ τίς πραγματικὰς ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου, παράγει πλασματικές, ὀδηγώντας τον σὲ ἕναν κυκλῶνα νέων φόβων ποὺ τελικὰ τοῦ στεροῦν τὸ ὕψιστο ἀγαθό, τὴν Ἐλευθερίαν του!».

24. *Ψαλμ.* 76, 2.

25. *Ρωμ.* 10, 15.

26. Τὸ μυστικὸ στὴν ὑπόθεση ἐδράζεται σὲ μία πολὺ σημαντικὴ παρατήρηση: «Ἡ σύγχρονη Τεχνικὴ παρουσιάζεται καταρχὰς ὡς ἑνὸς εἴδους “ἀποσύνδεση” ἀπὸ τὴ φύση. Σχετίζεται ὅπωςδήποτε μὲ τὴ σύγχρονη τεχνολογία καὶ τίς μεθόδους της, δηλαδὴ μὲ μιὰ τεχνολογία, ἡ ὁποία δὲν στηρίζεται πλέον στὴ συνεργασία μὲ τὴ φύση καὶ στὴν “δέσμευση” τῶν δυνάμεων της (ὅπως λ.χ. ἔκανε τὸ πανὶ τοῦ ἱστιοφόρου στὴ δύναμη τοῦ ἀνέμου), ἀλλὰ σὲ μιὰ ἐπέμβαση στὴ δομὴ της καὶ στὴν ἀπελευθέρωση καὶ μετάρθεση τῆς ἐνέργειας (ἐκρηξί, ἡλεκτρισμός). Ὡστόσο εἶναι κάτι πολὺ περισσότερο ἀπὸ αὐτό. Πρόκειται γιὰ μιὰ συγκεκριμένη “στάση τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸν κόσμον”, ἡ ὁποία καθοδηγεῖται ἀπὸ τὸ τεχνικὸ πνεῦμα» βλ. Γ. Δ. Ἰωαννίδης, Ὁ Σπ. Κυριαζόπουλος καὶ ἡ κριτικὴ τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος (29.1.2020), www.academia.edu/41836880/ [1.10.2023].

μέχρι τὸ ἐξωγήνιο καὶ διαστημικό). Σὲ αὐτὴν τὴν ποιμαντική τοῦ μέλλοντος χρειάζεται νὰ γνωρίζουμε τὰ ὅρια καὶ τὶς προϋποθέσεις²⁷ γιὰ τὸ μέχρι ποῦ μπορεῖ νὰ φθάσει τὸ κατ' οἰκονομίαν²⁸, ὅταν δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀκολουθηθεῖ τὸ κατ' ἀκρίβειαν²⁹.

Ἡ Ποιμαντική, ὅπως κάνει πάντα, ἔτσι καὶ κατὰ τὴν τρέχουσα χρονικὴ περίοδο τῆς ὕστερης νεωτερικότητας ἀσχολεῖται ὄχι ἀπλῶς μὲ μία

27. Φυσικά, μὲ τὴ χάρη καὶ τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ, θὰ τὰ ἀντιμετωπίσει τὰ θέματα ἡ τότε στρατευομένη Ἐκκλησία μὲ τὸ παράδειγμα τῆς θριαμβεύουσας καὶ τὸν φωτισμὸ τῆς Κεφαλῆς τῆς, τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀπλῶς, ὁ σχετικὸς προβληματισμὸς μᾶς βοηθᾷ ὥστε σήμερα, ζώντας καὶ εὐρισκόμενοι ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς, νὰ μὴν «καίμε» στὴν πυρὰ ἀνθρώπους, ὅταν πιθανῶς ἡ πράξη αὐριο δὲν θὰ ἀφήνει περιθώρια πολυτελείας στοὺς πιστοὺς τοῦ τότε. Γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγο πρέπει νὰ μπαίνουν ἀπὸ σήμερα οἱ βάσεις καὶ νὰ ἔρχεται στὸ προσκήνιο ἡ ὀρθόδοξη θεολογία καὶ ἡ ποιμαντικὴ τῆς θεωρίας καὶ πράξης, ὥστε νὰ μποροῦν οἱ ἄνθρωποι τῆς Ἐκκλησίας νὰ πορεύονται «ἐν Χριστῷ ζῶντι».

28. Προβλ. στὸ Ν. Εὐθ. Μητσόπουλος, *Θέματα Ὁρθοδόξου Δογματικῆς Θεολογίας*, ἐκδ. Συμμετρία, Ἀθήνα 2008, σ. 84: «Σχολιάζοντας τὸν Παῦλο, ὁ Γεώργιος Φλωρόφσκυ, *Τὸ Σῶμα τοῦ ζώντος Χριστοῦ*, σ. 3, ἐπίσης, ἐπισημαίνει: “ἡ Ἐκκλησία εἶναι τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ πλήρωμά του. Σῶμα καὶ πλήρωμα εἶναι δύο ὅροι σχετικοὶ καὶ στενῶς συνδεδεμένοι εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου”». Ἐπίσης, ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς Ἡλίας Βουλγαράκης μιλά γιὰ «ἐνσαρκη θεολογία» στὸ βιβλίο του *Χριστιανισμὸς καὶ Κόσμος*, σ. 60 κ.έ. Ἀποτελεῖ ποιμαντικὴ ἀπάντηση γιὰ τὴ χρήση, τὴν ἀξιοποίηση, τὴν παρουσία τῆς κάθε ἐφαρμογῆς τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος στὴν Ἐκκλησία.

29. Χρήσιμη παράμετρος γιὰ τὴν Ποιμαντικὴ τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος ἀποτελεῖ ἡ ἀναφορά τοῦ ὁμοτ. Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Μάριου Μπέγζου στὸ ἔργο του: *Νεοελληνικὴ φιλοσοφία τῆς θρησκείας, Θεολογία-Τεχνολογία καὶ Ἰδεολογία*: «Ἡ Τεχνολογία ὑπόσχεται τὴν ἐλευθερία, ἀλλὰ δὲν τὴν ἐγγυάται. Ἡ τεχνικὴ ἐπαγγέλλεται τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἀνάγκη, ἀλλὰ δὲν τὴν ἐξασφαλίζει. Ἡ τεχνοκρατία μπορεῖ νὰ ἐπιθυμεῖ ἓνα καλύτερο μέλλον γιὰ ὅλους μας, ἀλλὰ δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ σιγουρέψει κανέναν μας γιὰ μία αἴσια ἐκβασὴ τῶν ἐφαρμογῶν τῆς Ἐπιστήμης στὴν καθημερινή μας ζωὴ. Ὑπάρχει κάτι ποὺ διαφεύγει τῶν ὁρίων τῆς τεχνικῆς. Αὐτὸ εἶναι ἡ ἀνθρώπινη ἐλευθερία», στό: Στρ. Θεοδοσίου, «Ἐπιστήμη, Θεολογία, Τεχνολογία καὶ Κοινωνία», *Θεολογία* 90, 3 (2019), σ. 70. Ἀνάλογη ἐπιστημονικὴ ἀλλὰ καὶ βιωματικὴ μέριμνα περιχαρᾶ κώνει τὰ κείμενα τοῦ Ὁμοτ. Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀλεξάνδρου Μ. Σταυρόπουλου, ὁ ὁποῖος περιγράφει τὴν ἀνάγκη τῆς ποιμαντικῆς προετοιμασίας γιὰ τὸ μέλλον σὲ πλῆθος κειμένων του, ὅπως: «Ποιμαντικὴ τοῦ μέλλοντος», *Ἐφημέριος* 16 (1998), σσ. 248-249· «Τὸ μέλλον τῆς Ποιμαντικῆς», *Ἐφημέριος* 17 (1998), σσ. 264-265· «Προκλήσεις ποὺ ἀντιμετωπίζουν οἱ ἱερεῖς ποὺ ζοῦν καὶ ἐργάζονται στὸ κέντρο τῆς Ἑνωμένης Εὐρώπης σήμερα», Ἀνάπτυπον ἐκ τῆς *Ε.Ε.Θ.Σ.Π.Α.*, τόμ. Ν' (2015), Ἀθῆνα 2020, <https://www.ecclesia.gr/greek/holySynod/committees/pastoral/stavropoulospro2020.pdf> [1.10.2023].

πληθώρα ἐκκλησιαστικῶν ἢ θεολογικῶν ἢ θρησκευτικῶν θεμάτων ἀλλὰ θὰ ἦταν πιὸ ἀκριβὲς νὰ εἰπωθεῖ ὅτι –σὲ μικρότερο ἢ σὲ μεγαλύτερο βαθμό– ἀσχολεῖται μὲ τὰ πάντα ποὺ ἀφοροῦν στὸν ἄνθρωπο καὶ προβληματίζεται καὶ θεολογεῖ καὶ προτείνει. Γι’ αὐτὸ καὶ εἶναι λογικὸ νὰ ἔχει ἤδη ἀσχοληθεῖ, καὶ μάλιστα ἐκτενῶς, μὲ μία πληθώρα θεμάτων ποὺ ἔχουν νὰ κάνουν μὲ τὴν τεχνολογία. Ὅμως, πρέπει νὰ ὁμολογήσουμε ὅτι ἡ πολυτιμὴ αὐτὴ ἐνασχόληση ἀφορᾷ κυρίως τὴν τεχνολογία, τὰ μέσα καὶ τὶς μορφές της ὡς συμπτωματολογία καὶ ὄχι ὡς ὄντολογία. Θεωροῦμε ὅτι εἶναι ὥρα νὰ ἀνοίξει ὁ δρόμος τώρα καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση.

Τὸ θέμα στὴν περίπτωση αὐτὴ δὲν εἶναι νὰ διαγνωσθεῖ ἡ χρησιμότητα ἢ ὁ κίνδυνος ποὺ μπορεῖ νὰ ἐμπεριέχει κάποιο τεχνολογικὸ ἢ μηχανικὸ μέσο γιὰ τὴν Ἐκκλησία καὶ τοὺς πιστοὺς της. Ἔχουν ὑπάρξει πάμπολλες, ἀξιόλογες καὶ ἐκτενεῖς μελέτες, ἀρθρογραφίες καὶ βιβλιογραφίες σχετικὲς μὲ τὴν τηλεόραση, τὰ μέσα πληροφόρησης γενικώτερα, τὸ διαδίκτυο καὶ τὰ κινητὰ, τὶς ψηφιακὲς πλατφόρμες ψυχαγωγίας καὶ ἐνημέρωσης, τὶς διάφορες μορφές ἡλεκτρονικῶν ἐφαρμογῶν στὴν καθημερινή μας ζωή. Πολλὲς φορὲς ἡ ἐκτίμηση εἶναι ὅτι ἀποτελοῦν μία «ἀμφίστομη μάχαιρα», μὲ τὰ θετικὰ καὶ τὰ ἀρνητικὰ της.

Ὅταν ὅμως θέλουμε νὰ προσεγγίσουμε συνολικά, ὄντολογικά, τὸ φαινόμενο τῆς τεχνολογίας, τῆς τεχνολογικοποίησης, τοῦ τεχνικοῦ καὶ μηχανικοῦ πνεύματος καὶ ἀνάλογων ἀκόμη νεολογισμῶν, ὅπως γιὰ παράδειγμα ἡ *τεχνοσεξουαλικότητα*³⁰, ἐντὸς τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, στὸ πῶς ἀγγίζει τὸ *modus vivendi*, τὸν τρόπο ζωῆς τοῦ πιστοῦ Χριστιανοῦ, θὰ πρέπει νὰ τροποποιήσουμε τὴν ὀπτική μας, τὸν τρόπο σκέψης μας. Ἐτσι, πιστεύουμε ὅτι εἰσαγόμεστε στὴ δυναμικὴ τοῦ παρόντος Συν-

30. Προβλ. <https://el.alegsaonline.com/art/96694> [10.10.2023]: Ἡ *τεχνοσεξουαλικότητα* εἶναι μία λέξη ποὺ χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ σημάνει δύο πράγματα: 1. Μεγάλῃ ἀγάπῃ γιὰ τὰ gadgets· πρόκειται γιὰ τὴ συνένωση τῶν δύο λέξεων: *τεχνόφιλος* καὶ *metrosexuality*. Χρησιμοποιήθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν Ricky Montalvo γιὰ νὰ περιγράψει κάποιον ποὺ ἦταν ἐρωτευμένος μὲ τὸν ἑαυτό του καὶ τὸν ἀστικὸ τρόπο ζωῆς του, κα-θὼς καὶ μὲ gadgets ὅπως κινητὰ τηλέφωνα, PDAs, ὑπολογιστές, λογισμικὸ καὶ τὸ διαδίκτυο. 2. Μία διαφορετικὴ λέξη γιὰ τὴ *ρομποσεξουαλικότητα*. Αὐτὴ ἡ ἔννοια τῆς τεχνοσεξουαλικότητας εἶναι μία ἔνωση τῶν λέξεων *τεχνοφιλία* καὶ *σεξουαλικότητα*. Ἐπιπλέον, ἐνίστε ὁ ὅρος *τεχνοσεξουαλικός* χρησιμοποιεῖται ὡς προσβολὴ ὑπονοώντας ὅτι κάποιος προτιμᾷ ἕνα σεξουαλικὸ παιχνίδι ἀπὸ ἕναν πραγματικὸ σεξουαλικὸ σύντροφο.

εδρίου όταν υπερβούμε τη σκέψη για άπλη διάκριση ἂν κάτι εἶναι για καλὸ ἢ για κακὸ καὶ μιλήσουμε ἀσχέτως τῆς χρησιμότητάς.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀνακαλοῦμε τὸ παράδειγμα ποὺ χρησιμοποιήσαμε λίγο πρὶ πάντων, ὅχι ἐν τέλει τυχαῖα, σχετικὰ μὲ τὴν παρουσία τοῦ ρολογιοῦ στὴν Ἑκκλησία. Δὲν εἶναι ἀμφίστομο τὸ ρολόι, ἀμφίστομη ἡ ὥρα, ἀμφίστομος ὁ ρόλος τους. Καταγράφουν ἀπλᾶ, ψυχρὰ καὶ μηχανικὰ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου. Τὸ θέμα στὸ προκείμενο παράδειγμα εἶναι ἡ «εἰσβολή» τῆς ὥρας τοῦ μηχανικοῦ πνεύματος σὲ κάθε ἱερὰ ἀκολουθία καὶ δὴ στὴν θεία Εὐχαριστία, τὴν ὥρα δηλαδὴ ποὺ στρώνεται τὸ χαρούμενο εὐχαριστιακὸ γεῦμα, ἀλλὰ καὶ γενικώτερα στὴ ζωὴ μας³¹, κάτι ποὺ φέρνει μία πλειάδα δυσχερειῶν στὸ νὰ βιώσουμε τὰ γεγονότα μὲ τὸν «τρόπο τῆς Ἑκκλησίας»³².

31. Στὴ συνάφεια αὕτῃ ἔχει μεγάλο ἐνδιαφέρον ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴ Φρανσουάζ Ντολτό, Γαλλίδα ψυχαναλύτρια παιδιῶν, μαθήτρια τοῦ Ζὰκ Λακάν (1908-1988): «Ἡ “κοσμικὴ” θρησκεία κηρύσσει “ρόδινα αὐριο”, τὸ Εὐαγγέλιο ὁμῶς λέει ὅτι τὰ πράγματα εἶναι ρόδινα σήμερα, καὶ γιὰ ὅλους, ἀκόμη καὶ γιὰ ἐκείνους ποὺ τὸ ἀγνοοῦν. Ὅλοι μας ζοῦμε τὸ σήμερα σὲ δύο διαστάσεις: στὸ ἐπίπεδο τοῦ χωροχρόνου καὶ στὸ ἐπίπεδο ἐνὸς ἄλλοθεν χρόνου (!!!) Τὸ χωροχρόνο τὸν γνωρίζουμε μὲ τὶς αἰσθήσεις μας, τὴ βιομηχανία, τὴν οἰκονομία, τὶς ἐπιστήμες, τὴν τεχνολογία, τὶς τέχνες, τὴν ἐργασία. Αὐτά... μᾶς συνδέουν τοὺς μὲν μὲ τοὺς δέ... μέσα στὸν χωροχρόνο... παρελθὸν καὶ μέλλον... μέσα ἀπὸ τὸ φευγαλέο παρόν. Ὅμως τὸ νόημα τοῦ συνόλου μᾶς διαφεύγει. Ὁ ἄλλοθεν-χρόνος καὶ ὁ ἄλλοθεν-χώρος, καλοῦν τὴν ἐπιθυμία – (ὅπου) ἡ ἐπιθυμία μας φιλοδοξεῖ νὰ τοὺς προσεγγίσει. Ἐκεῖ μᾶς ὁδηγεῖ τὸ Εὐαγγέλιο. Ἡ ὁδὸς ποὺ πρέπει νὰ ἀκολουθήσουμε εἶναι ὁ Ἰησοῦς» βλ. Φρανσουάζ Ντολτό – Ζ. Σαβερέν, *Τὰ Εὐαγγέλια καὶ ἡ πίστις – Ὁ κίνδυνος μιᾶς ψυχαναλυτικῆς ματιᾶς*, μετάφρ. Ἑλισάβετ Κούκη, ἐκδ. Ἑστία, Ἀθήνα 2002.

32. Καὶ ὅλα αὐτὰ ὅταν ὁ ἐκκλησιαστικὸς χρόνος ἔχει ἄλλη σχέση μὲ τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ ὅ,τι ὁ συμβατικὸς χρόνος. «Ἡ πνευματικὴ καὶ σωτηριολογικὴ χρῆσις τοῦ χρόνου ὅπου δὲν ἀγνοεῖται, ὑποτιμᾶται εὐκρινῶς, ἀφοῦ δὲν εἶναι λίγοι ἐκεῖνοι ποὺ θεωροῦν πῶς ἐδῶ καὶ μόνο σὲ αὐτὸ τὸν πρόσκαιρο κόσμο ὀλοκληρώνεται ὁ ὑπαρξιακὸς κύκλος τοῦ ἀνθρώπου, μὴ ἀποδεχόμενοι τὴν ὑπαρξὴ ψυχῆς, μεταθανάτιας ζωῆς, ἀνάστασης καὶ βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἰδεολογήματα ποὺ τὰ θεωροῦν ἀναχρονιστικὰ καὶ ξεπερασμένα ἀπὸ τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο, λάτρη καὶ ἱκέτῃ τόσο τῆς ἐπιστήμης ὅσο καὶ τῆς τεχνολογίας, οἱ ὁποῖες θεωροῦνται πῶς εἶναι ἱκανὲς νὰ λύσουν ὅλα τὰ ζητήματα [...]. Ὁ συγγραφέας καὶ στοχαστὴς Χρῆστος Μαλεβίτης γράφει: “Τὸ ἀνθρώπινο δρᾶμα παίζεται μεταξύ χρόνου καὶ αἰωνιότητος... Ὅταν καταλάβουμε ποιὸς εἶναι ὁ χρόνος καὶ ποιὰ εἶναι ἡ αἰωνιότητα τότε θὰ καταλάβουμε ποιοὶ εἴμαστε καὶ ἐμεῖς. Τί γυρεύουμε μέσα στὸ χρόνο καὶ γιατί γυρεύουμε τὴν αἰωνιότητα...”» Δ. Θεοφίλου (πρωτοπρ.), <https://www.romfea.gr/katigories/10-apopseis/19141-o-xronos-kai-i-pneumatiki-tou-xrisi> [1.10.2023].

Ἡ Ποιμαντική σκέψη συνεχίζει τὴν προσέγγιση τοῦ θέματος καὶ σὲ ἄλλο ἐπίπεδο, σὲ μία ἄλλη θεματική της, αὐτὴ τῆς ποιμαντικῆς τοῦ ἐλεύθερου χρόνου. Λέμε λοιπὸν πῶς ἀνάμεσα στὰ ἐπιχειρήματα τῆς ἀξίας τῆς τεχνολογίας προβάλλεται καὶ τὸ ὅτι ἐξασφαλίζει περίσσεια χρόνου, ἐλεύθερο χρόνο γιὰ τὸν ἄνθρωπο, χρόνο γιὰ πῶς οὐσιαστικές δραστηριότητες, γιὰ ξεκούραση καὶ ψυχαγωγία. Ἄραγε, πῶς «ἀξιοποιεῖται» ὁ ἐλεύθερος χρόνος ποὺ προκύπτει, ποὺ διοχετεύεται; Ὁ ἄνθρωπος τελικὰ ἀναπαύεται, κυριολεκτικὰ καὶ μεταφορικὰ, ψυχαγωγεῖται;

Σημάδι πῶς εἴμαστε ἀπροετοίμαστοι νὰ διαλεχθοῦμε πνευματικὰ μὲ τὸ σύγχρονο μηχανικὸ πνεῦμα φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀπάντηση σὲ ἐρωτήματα ὅπως: Τί κάνουμε ἐμεῖς τὴν ὥρα ποὺ περιμένουμε τὴ μηχανὴ νὰ «κάνει τὴ δουλειά»; Κατὰ τὴν ὥρα, γιὰ παράδειγμα, τῆς μεταφορᾶς ἀρχείων, τοῦ “install”, τοῦ “downloading”, τοῦ “uploading”, τοῦ “backup”; Ἀπλῶς «σκοτώνουμε» τὸν χρόνο μας, τὸν λιγοστό μας καὶ τὸν πολῦτιμο, αὐτὸν ποὺ θεωρητικὰ σώζει καὶ ἐξοικονομεῖ ἡ μηχανή, ἀναμένοντας ἀπλῶς νὰ τελειώσει ἡ δουλειά, σὰν τὰ μικρὰ παιδιὰ ποὺ περιμένουν νὰ ὁλοκληρωθεῖ ἡ ἐργασία ἐνὸς μεγάλου ὥστε κατόπιν νὰ τοὺς δώσει σημασία γιὰ νὰ συνεχίσουν τὴ ζωὴ τους; Θὰ μπορούσαμε ἄραγε κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ “save” νὰ ποῦμε ἓνα «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ἐλέησον»; Στὸ “loading” μία προσευχή γιὰ ἐμᾶς, ἓνα «Πάτερ ἡμῶν»; Στὸ “install” νὰ ἐπαναφέρουμε (νὰ ἐπανεγκαταστήσουμε) στὴ μνήμη μας ὅσους ἔχουν ἀνάγκη ἢ μᾶς ἔχουν ζητήσει μία δική μας προσευχή;

Παλιὰ σταύρωναν ἢ καὶ φιλοῦσαν τὸ γράμμα ποὺ θὰ ταχυδρομοῦσαν γιὰ νὰ πάει στὸ παιδί τους στὸ ἐξωτερικό, στὸν πόλεμο κ.λπ.: γιὰ νὰ πάει σίγουρα, γιὰ νὰ μεταφέρει τὴν ἀγάπη τους, γιὰ νὰ τὸ βρεῖ καλά. Σήμερα; Τὸ τεχνικὸ καὶ τὸ γρήγορο, τὸ ἄμεσο καὶ τὸ σίγουρο, ἔχει βάλει στὴν ἄκρη τὴν πνευματικότητα τῆς καθημερινῆς ζωῆς; Χρειάζεται ἀπλῶς μία βεβαίωση παραλαβῆς; Θὰ εἶναι τόσο «démodé», ἄκαιρο, παλαιομοδίτικο, ἔξω ἀπὸ τὶς νόρμες τῆς ὕστερης νεωτερικότητας, νὰ σταυρώνουμε τὸ “e-mail” στὴν ὀθόνη μας πρὶν πατήσουμε τὸ “send”;

Ἐνας ἀκόμη ποιμαντικὸς προβληματισμὸς ἔχει νὰ κάνει μὲ τὰ χαρτάκια (τὰ λεγόμενα δίπτυχα), ποὺ γράφουμε τὰ ὀνόματα ὑπὲρ ὑγείας καὶ ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῶν ἀνθρώπων μας. Σὲ πολλὰς περιπτώσεις ἔχει ἀντικατασταθεῖ ὁ χειρόγραφος τρόπος μὲ τὸ νὰ ὑπάρχει ἓνα ἀρχεῖο στὸν

υπολογιστή μας και να εκτυπώνουμε τὰ ὀνόματα καὶ νὰ τὰ πηγαίνουμε στὴν Ἐκκλησία. Εἶναι κακό; Σίγουρα πάντως, ἡ σκέψη μας καὶ ἡ θύμησή μας, ποὺ χρησιμοποιοῦσαμε γιὰ νὰ γράψουμε τὰ ὀνόματα γιὰ τὴν μνημόνευση, ἀντικαθίστανται ἀπὸ τὰ “copy – paste – print”.

Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα, μπορούμε νὰ διευρύνουμε τὴν συζήτηση. Καθ’ ὅσον «τὸ τεχνολογικὸ μέσο εἶναι ἡ ἔκφραση ἑνὸς σκεπτικοῦ καὶ τῆς δημιουργίας του προηγήθηκε ἓνα θεωρητικὸ πλαίσιο»³³, δίνεται στίς ἡμέρες μας ἡ εὐκαιρία νὰ ἀκτινογραφήσουμε τὸ σκεπτικὸ τῆς ἔκφρασης αὐτῆς καὶ νὰ διαγνώσουμε τὸ πρακτικὸ πλαίσιο στὴ ζωὴ ποὺ ἀκολουθήσε καὶ ἐφαρμόστηκε. Ἀπὸ τὴν ἐπέλαση τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος φθάνουμε ἀκόμη καὶ στὸν πιθανολογούμενο κίνδυνο νὰ διαστραφῇ τὸ πνεῦμα τῆς ποιμαντικῆς πράξεως καὶ θεωρίας καὶ νὰ μετακινηθεῖ τὸ κέντρο βάρους ἀπὸ τὸ χριστοκεντρικὸ, ἀπὸ τὸ ἀνθρωποκεντρικὸ, ἀπὸ τὸ ποιμνιοκεντρικὸ μετερίζι στὴν τεχνοκεντρικὴ στόχευση.

Φυσικά, δὲν εἶναι ἔργο τῆς ποιμαντικῆς πράξης νὰ διαιρεῖ, νὰ ἀπομονώνει, νὰ ἀποκλείει. Εἶναι νὰ βοηθᾷ στὴ διακυβέρνηση τοῦ πλοίου τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι νὰ βοηθᾷ τοὺς ἐπιβάτες τοῦ πλοίου τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὅσους ἐπιθυμοῦν νὰ ἐπιβιβαστοῦν σὲ αὐτό. Συνεπῶς, μὲ τὰ ὅποια πορίσματα ἀπὸ τὴν συζήτηση αὐτὴ περὶ τοῦ μηχανικοῦ πνεύματος, δὲν στοχεύει στὸ νὰ δημιουργήσῃ διχόνοια, ὥστε νὰ ξεσπάσῃ διαμάχη μεταξὺ «μηχανολατρῶν» καὶ «μηχανοκλαστῶν». Προφανῶς καὶ ἔχει σκοπὸ νὰ τοποθετήσῃ τὰ πράγματα σὲ τέτοια θέση, ὥστε νὰ μὴν ἐπηρεάζεται ἀρνητικὰ τὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας· νὰ μὴν ἀλλοιωθεῖ ἡ σκοποθεσία της· νὰ μὴν εἰσαχθεῖ ἡ ἐκκοσμίκευση ἀπὸ τὴν κερκόπορτα τῆς βολῆς μας, τῆς εὐκολίας μας καὶ τῆς ἄγνοιας κινδύνου³⁴.

33. Ἀλ. Κατσιάρας, «Εἰσοδικόν», *Ἑφημέριος* 5 (Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2023), σ. 6. Ἀπόλυτα ἐπιβοηθητικὰ ἀλλὰ κυρίως ἀποκαλυπτικὰ γιὰ τὸ θέμα, ἀποτελοῦν ἀκόμα δύο κείμενα βαθεῖας ἐνδοσκόπησης τοῦ ἴδιου συγγραφέα: «Τεχνολογία: ζήτημα (ἀπλῶς) χρήσεως ἢ καὶ φύσεως καὶ στάσεως;», *Θεολογία* 90, 3 (2019), σσ. 5-17 καὶ «Ἐπιλεγόμενα. Προπατορικὸ ἀμάρτημα καὶ τεχνικὸ πνεῦμα», *Θεολογία* 91, 1 (2020), σσ. 195-230.

34. Μὲ τὴ φωνὴ τῆς λογικῆς σκεπτόμενοι, δὲν εἶναι σωστὸ νὰ ἀπεμπολήσουμε «ἐν ψυχρῷ» τὴν τεχνολογία, διότι στὸ μέλλον ἴσως νὰ τὴ χρειαστοῦμε ἀκόμη πιὸ πολὺ. Ἄς μὴν κρυβόμαστε πίσω ἀπὸ τὶς λέξεις. Κάποια στιγμή θὰ πάει ὁ ἄνθρωπος σὲ χώρους ἐκτὸς γῆς, κάπου στὸ διάστημα, ὅπου κάποιοι θὰ μένουν ἐκεῖ, καὶ ἴσως νὰ μὴν ὑπάρχουν χαρτιά, κερία, βιβλία σὲ ὕλική μορφή. Τότε πρέπει νὰ βρεθοῦν τὰ ἀνάλογα καὶ ἀντίστοιχα μέσα, ἐὰν θέλουμε νὰ συνεχίζουμε νὰ ἐξυπηρετοῦμε τοὺς ἀνθρώπους ποιμαντικὰ-ἐκκλησιαστικά. Φυσικά, ὅλα αὐτὰ κατόπιν ὥριμης θεολογικῆς σκέψης καὶ

Καὶ στηρίζουμε τὴ θέση μας μὲ κάποια παραδείγματα ποὺ ἐπηρεάζουν τὴ ζωὴ τοῦ καθημερινοῦ ἀνθρώπου καὶ φυσικὰ καὶ κάθε πιστοῦ. Ὑπάρχει καὶ πωλεῖται εὐρέως ἓνα «θαυματουργό» ρομπότ-σκουπάκι, ποὺ γυρίζει «μὲ εὐσυνειδησία» κάθε γωνιὰ τοῦ σπιτιοῦ, καθαρίζοντας, μαζεύοντας σκουπιδάκια, ἀκόμη καὶ σφουγγαρίζοντας πατώματα! Στὴν εἰκόνα του μπορεῖ κάποιος ἀβίαστα νὰ σκεφθεῖ πὼς στὴν περίπτωσή αὐτὴ «δοκιμάζεται» τὸ βιβλικό «ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου σου φαγῇ τὸν ἄρτον σου, ἕως τοῦ ἀποστρέψαι σε εἰς τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθης»³⁵. Καὶ μπορεῖ νὰ δεῖ κάποιος ποὺ γνωρίζει τὴν ἐσωτερικὴ λειτουργία τῶν κειμένων τῆς πίστεως πὼς αὐτὴ ἢ πρότασή δὲν εἶναι τόσο ἐντολὴ ἢ –ἀκόμη χειρότερα– δὲν ἀποτελεῖ μία «κατάρρα». Εἶναι περισσότερο μία ἀκόμη ἀποκάλυψη τῆς σωματικότητάς μας, ποὺ ὑπογραμμίζει τὴν εὐλογία τῆς ὑλικότητάς μας. Μὲ τὴν προσωπικὴ μας κούραση κρατοῦμε τὸ σῶμα μας ὑγιές, ὥστε νὰ ἐξασφαλίζουμε τὰ πρὸς τὸ ζῆν καὶ ὡς ἐκ τούτου νὰ ζοῦμε, νὰ ἀναπτυσσόμαστε «σοφία καὶ χάριτι καὶ ἡλικία». Μὲ τὴν εἰσβολὴ τοῦ μηχανικοῦ πνεύματος στὴν καθημερινότητά μας καὶ μὲ τὶς μηχανικὲς του «εὐεργεσίες» ἀποφύγαμε μὲν τίς «δουλειές» καὶ τίς «ἀγγαρείες», ὥστε στὴ συνέχειά ὅμως νὰ ἔχουμε τὴν ἀνάγκη νὰ περνοῦμε τὴ ζωὴ μας στὰ γυμναστήρια ἢ τρέχοντας στοὺς δρόμους, κάνοντας ἄσκοπα, κατὰ τὰ ἄλλα, χιλιόμετρα.

Καὶ ἀναδύεται μία δεύτερη ποιμαντικὴ σκέψη: Ἄραγε, ἂν ὄχι σήμερα, ἴσως αὔριο, ἴσως μεθαύριο ὑπάρξει μηχανήμα ποὺ νὰ γυρνᾷ τὸ κομποσχοίνι, κάνοντας τὴ σχετικὴ «καταμέτρηση», ἐνῶ ἐμεῖς θὰ προσευχόμαστε, ἢ «ἐξωσκελετός» ποὺ θὰ ἔκανε τίς μετάνοιές μας ξεκούραστες, ἀπλὲς καὶ εὐχάριστες, ἢ ἂν θὰ ἔχουμε θυλακωμένο σὲ ἓνα σημεῖο τοῦ σώματός μας ἓνα «τσιπάκι» ποὺ θὰ ἐκφωνεῖ ἀδιάλειπτα τό «Κύριε ἐλέησόν με», ὥστε μὲ τὸ ἄκουσμά του νὰ ἀπολαμβάνουμε τὴ σχετικὴ μέθεξή, θὰ τό «ἀσπαζόμαστε», μὲ ἢ χωρὶς ἐνστάσεις;

ὄχι ὑπὸ τὴν πίεση τῆς ὁποίας ἀναγκαιότητα καὶ ἔχοντας βαθειὰ συναίσθηση ὅτι τὸ ἰδεατὸ εἶναι ἡ ὑπαρξὴ τῶν ὑλικῶν μέσων ποὺ μᾶς βοηθοῦν νὰ βιώσουμε τὴν πολύτιμη αἴσθησή τῆς σωματικότητάς μας. Ὁ ἥχος τοῦ χαρτιοῦ ποὺ γυρίζει, ἡ μυρωδιά τοῦ κεραιοῦ, ἡ εὐωδιά τοῦ λιβανιοῦ – ἥδη ἀντιλαμβανόμαστε στὶς ἡμέρες μας τὴν ὑψηλὴ ἀξία τοῦ «χειροποίητου» καὶ ὄχι βιομηχανικοῦ ὑλικοῦ, καθὼς καὶ τὴν ἀξία γιὰ τὴ μνημοσύνη μας τῆς μυρωδιάς ἀπὸ τὸν γλυκάνισο τοῦ ἄρτου, τοῦ βασιλικοῦ, τῶν δαφνοφύλλων καὶ τῶν βαγιῶν, ποὺ μᾶς μοιράζει κατὰ περίστασι ἡ Ἐκκλησία μας.

35. Γεν. 3, 19.

Προβληματιζόμενοι, ἀρκετὰ πλέον, γιὰ τὸ τί εἶναι γιὰ τὴν Ἐκκλησία καὶ γιὰ τὴν ποιμαντική της πιδὸ συγκεκριμένα τὸ τεχνικὸ πνεῦμα, τὸ μηχανικὸ πνεῦμα, σκεφτόμαστε πὼς ἴσως νὰ βοηθοῦσε τὴ σκέψη μας ἂν θὰ τὸ ἀντιμετωπίζαμε ὡς τὸ ἀντίστοιχο τοῦ «ὕλικου πνεύματος». Τί λέμε λοιπὸν ὡς Ἐκκλησία γιὰ τὸ ὕλικὸ πνεῦμα; Νὰ μὴν ὑποταχθοῦμε σὲ αὐτό, σὲ μία ὕλικοκρατία, καὶ κατ' ἐπέκταση νὰ μὴν ἐκκοσμικευθοῦμε, χωρὶς νὰ παραγνωρίζουμε πὼς στὴ συνάφεια αὐτὴ ὑπάρχει καὶ ἡ λεγόμενη «ἐκκοσμίκευση»³⁶, τὴν ὁποία δὲν μπορούμε νὰ τὴν «ἀπορρίψουμε», καθὼς ἡ ὑπαρξὴ μας κινεῖται μέσα στὸν κόσμον. Χρησιμοποιοῦμε τὸν κόσμον, βρισκόμαστε μέσα στὸν κόσμον, ἀλλὰ δὲν γινόμαστε «κόσμος» (μὲ τὴ μεταπτωτικὴ τοῦ ἔννοι³⁷)³⁸. Γιὰ νὰ μπορέσει ὅμως κάποιος νὰ γνωρίσει αὐτὸ τὸ πνεῦμα καὶ νὰ διαγνώσει τίς ἐπιρροές του στὴ ζωὴ (ἐν προκειμένῳ στὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ) πρέπει προφανῶς νὰ τὸ «κατέχει» μεταφορικὰ, ὥστε ἡ κατοχὴ του νὰ γίνῃ καὶ κυριολεκτικὰ.

Μία περαιτέρω ποιμαντικὴ σκέψη ἔχει νὰ κάνει –ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν θὰ προστεθεῖ ἐρμηνευτικὰ ποτὲ στὸν «ἀναγκασμένο πλησίον» ὁ ἄνθρωπος ποὺ δὲν γνωρίζει ἀπὸ τεχνολογία ἢ ποὺ δὲν κατέχει πὼς νὰ ἔχει πρόσβαση σὲ αὐτή– ἂν ὁ λεγόμενος τεχνολογικὰ ἀναλφάβητος, θὰ

36. Πρβλ. Ἀλ. Μ. Σταυρόπουλος, *Ἐπιστήμη καὶ τέχνη τῆς ποιμαντικῆς*, ὁ.π., σ. 82, ὑποσημ. 84.

37. Πρβλ. Ἰω. 16, 32-33: «ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔξετε· ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον».

38. Ἔτσι, ὅπως τὸ ὕλικὸ πνεῦμα γνώρισε μία μεταβολή, μία «καλὴ ἀλλοίωση» καὶ ἓνα νέο νόημα μέσα στὴν Ἐκκλησία ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα της χρόνια, παρομοίως, ἡ ποιμαντικὴ-κυβερνητικὴ ὀφείλει νὰ συνεισφέρει προτείνοντας τὴ χρῆση, ὅπως ἡ Ἐκκλησία τὴ θέλει καὶ ὠφελεῖ τοὺς πιστοὺς της, μεταλλάσσοντας τὰ ὑφιστάμενα τεχνολογικὰ μέσα κατὰ τὸ δικό της «δοκοῦν», χωρὶς φοβίες. Καὶ ὅλα αὐτὰ ὑπὸ τὸ πρῖσμα ὅτι ἡ πνευματικὴ βάση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας δὲν βλάπτει κανέναν ἀλλὰ ἀπλῶς υπερβαίνει καὶ ἀξιοποιεῖ, χωρὶς νὰ ἀλλοιώνεται ἐγκλωβιζόμενη ἀπὸ ἐξωτερικοὺς παράγοντες. Μάλιστα, τὸ Ἐκκλησιαστικὸ κείμενο ποὺ θέτει τὸ τεχνικό-μηχανικό-μηχανιστικὸ πνεῦμα στὴ σω-στή του θέση εἶναι τὸ συγκλονιστικὸ *Εὐαγγέλιο τῆς Κρίσεως*. Ἐκεῖ ποὺ γιὰ ἄλλη μία φορὰ ἡ φιλάνθρωπία τοῦ Θεοῦ μᾶς ἀποκαλύπτει μυστικὰ ζωῆς αἰώνιου. Καὶ προξενεῖ ἐντύπωση ὅτι δὲν κάνει λόγο γιὰ τὸ χρῆμα καὶ τὸ οἰκονομικὸ πνεῦμα, ποὺ ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων τῶν κοινωνιῶν εἶχαν τὴν πρωτοκαθεδρία, δὲν ζητεῖ μεγάλα τεχνικὰ ἔργα καὶ κατασκευαστικὰ θαύματα, ποὺ πάντοτε ἐντυπωσίαζαν, ἀλλὰ μὲ καθηλωτικὴ ἀπλότητα ζητεῖ τὸ ἀνθρώπινο ἄγγιγμα, τὴ σωτηριώδη ἀγάπη πρὸς τὸν συνάνθρωπο, πρὸς τὸν πλησίον, πρὸς ὅποιον ἔχει ἀνάγκη.

ἀποτελέσει ἀντικείμενο τῆς ποιμαντικῆς μέριμνας τῆς Ἐκκλησίας μας³⁹. Ὅσοι δὲν ἔχουν πρόσβαση καὶ δυνατότητα χρήσης τῶν τεχνολογικῶν μέσων, θὰ εἶναι ἄραγε οἱ νέοι «φτωχούληδες τοῦ Θεοῦ», οἱ νέοι «ἐλάχιστοι» ἀδελφοί; Βέβαια καὶ πάλι αὐτὸ ποὺ θὰ ἀποζητεῖ πρώτιστα τὸ Εὐαγγέλιο, μέσα ἀπὸ τὸν ψηφιακὸ γραμματισμὸ (*digital literacy*) τῶν ἀνθρώπων, θὰ εἶναι τὸ ἀνθρώπινο πλησίασμα, τὸ ἀνακουφιστικὸ ἄγγιγμα, ἡ ἐκδήλωση τῆς ἀδολῆς, τῆς χωρὶς προϋποθέσεις, σκοπιμότητες καὶ ὑστεροβουλίες χριστιανικῆς ἀγάπης.

Λόγω τῆς ἐξάρτησης τῶν ἀνθρώπων, καὶ εἰδικώτερα τῶν νεωτέρων, ἀπὸ τὴν τεχνολογία, ἡ ἄνευ ὅρων παράδοση στὸ τεχνικὸ πνεῦμα, σὲ ἀντιδιαστολὴ μάλιστα μὲ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, καὶ σὲ σχέση μὲ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα (ψυχικὰ καὶ σωματικά), μοιάζει νὰ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα θέματα ποὺ θὰ κληθεῖ νὰ ἀντιμετωπίσει ἡ Ποιμαντικὴ μετὰ ἀπὸ τὴν ὕστερη νεωτερικότητα, ἡ Ποιμαντικὴ τοῦ μέλλοντος.

Τὸ «ἐνδιαφέρον» καὶ τὸ «ὠραῖο» εἶναι, πῶς αὐτὴ ἡ προβληματικὴ ποὺ ἀναπτύσσεται σήμερα ἀπὸ τὴ «Θεολογία», ὡς συνέδριο, ὡς περιοδικό, ὡς ἐπιστῆμη, ὡς ἔννοια, ὡς στάση ζωῆς, μπορεῖ νὰ ἀφορᾷ καὶ μπορεῖ νὰ «τσιγκλίσει», νὰ «σκουντήσει» (ὅπως ἔλεγαν πολὺ παλαιά, ὅπως θεωρεῖται πιά τὸ χρονικὸ διάστημα πρὶν ἀπὸ μιὰ δεκαετία) μέσα κοινωνικῆς δικτύωσης, νὰ προβληματίσει κάθε ἄλλη ἐπιστῆμη, κάθε κοινωνικὴ πράξη, χαρίζοντας τὴν ἱκανοποίηση τῆς ὄντολογικῆς προσφορᾶς στὸν Ἄνθρωπο, καὶ στὴ δική μας, τὴν «καθ' ἡμᾶς» Ποιμαντικὴ θεωρία καὶ πράξη.

Ὁλοκληρώνουμε σιγά-σιγά τὶς σκέψεις μας μὲ λίγους στίχους ἀπὸ τὴν κοσμικὴ μουσικὴ καὶ τὸ τραγούδι «Τί δὲν καταλαβαίνεις»⁴⁰: «Ἐλα λιγάκι ἀπὸ δῶ καὶ κλεῖσε τὸ κομπιούτερ / πές ὅτι γίναμε παιδιὰ καὶ ὅτι

39. Τὸ 2015 ἔγινε ἓνα μεγάλο συνέδριο μὲ θέμα τὰ Ψηφιακὰ Μέσα καὶ τὴν Ὁρθόδοξη Ποιμαντικὴ (<http://www.dmopec15.com/el/> [1.10.2023]), ὅπου ἐπισημάνθηκε ἀνάμεσα σὲ ἄλλα ἡ ἀνάγκη γιὰ τὴ διερεύνηση τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἀνάγκης ἐκπαίδευσης τῶν στελεχῶν τῆς στὸν ψηφιακὸ ἀλφαριθμητισμὸ (μὲ στόχο τὴν καλὴτερή κατανοήση τῶν ψηφιακῶν μέσων καὶ τὴν χρῆση τους στὴν Ποιμαντικὴ), καθὼς καὶ τὸ πῶς συνδέεται ἡ ἔννοια τῆς «εἰκονικῆς πραγματικότητας» μὲ τὴν ἔννοια τῆς «εἰκονικῆς ἀγιότητας», τῆς «εἰκονικῆς πνευματικῆς ζωῆς» καὶ τῶν «εἰκονικῶν σχέσεων».

40. «Τί δὲν καταλαβαίνεις», ἐρμηνεία Ἀρλέτας (2018), σὲ στίχους Sunny Μπαλτζῆ καὶ σύνθεση Λάκη Παπαδόπουλου ἀπὸ τὸ album CD Single, στό: <https://www.youtube.com/watch?v=H88HAKbxKUQ> [10.10.2023].

δὲν ἔχεις ροῦτερ. / Ἄστο πιὰ τὸ κομπιοῦτερ, ἄστο πιὰ τὸ κομπιοῦτερ.
// Ἀπόψε ἔγινα ἐχθρὸς μὲ τὴν τεχνολογία / ἄσε τὸ πληκτρολόγιο καὶ
τὴ δικαιολογία. / Δὲν ἔχεις μπαταρία ἄς' τὴ δικαιολογία. // Δὲν θέλω
ὁθόνες μὰ κεριά, ὁμορφο φῶς νὰ βγάζουν / γιὰ νὰ κοιτῶ τὰ μάτια σου
ὅταν θὰ σκοτεινιάζουν, / χέρια νὰ σ' ἀγκαλιάζουν ὅταν θὰ σκοτεινιάζουν.
// Ἐλα λιγάκι ἀπὸ δῶ καὶ μείλ μὴ μοῦ στέλνεις / γιὰτὶ δὲν ἔχω ἰντερνέτ,
τί δὲν καταλαβαίνεις. / Τί δὲν καταλαβαίνεις, στ' ἄλλο δωμάτιο μένεις».

Βασικὰ ἢ θεματικὴ τοῦ Συνεδρίου: «Ἡ ὀρθόδοξη Θεολογία ἐν πορείᾳ
στὴν “ἄυλη πραγματικότητα” τῆς ὑστερης νεωτερικότητος» εἶναι
πολὺ ἰδιαίτερη καὶ πιθανῶς νὰ προλαβαίνει τὴν κρίσιμη συζήτηση τῶν
ἐπομένων 100 ἐτῶν. Ὡς πρὸς δὲ τὸ δικό μας εἰδικὸ θέμα, μπορεῖ κάποιος
νὰ θέσει ἓνα ψευδοερώτημα: Καθὼς ἡ Τεχνολογία καὶ τὸ τεχνικὸ πνεῦμα
πίσω ἀπὸ αὐτὴν μᾶς παρέχει εὐκολίες καὶ διευκολύνει κάθε πτυχὴ τῆς
ζωῆς μας, δὲν εἶναι ἀνόητο καὶ ἐλιτίστικο καὶ ἀκατανόητο ἡ Ποιμαντικὴ
τῆς Ἐκκλησίας νὰ ἀναρωτιέται καὶ ἴσως καὶ νὰ ἀποκλείει αὐτὴν τὴν
εὐκολία; Δὲν θὰ διευκόλυνε σὲ τεράστιο ποσοστὸ τὸ ἔργο της; Δὲν θὰ τὸ
πήγαινε σὲ ἄλλο ἐπίπεδο;⁴¹.

Μία ἀπάντηση θὰ μπορούσε νὰ εἶναι πὼς ἀφ' ἐνὸς μὲν ὑπάρχει τὸ
βαθὺ ἀσκητικὸ πνεῦμα⁴² ποὺ χαρακτηρίζει τὴν Ἐκκλησία, καὶ ἔχει
τόσο θεραπευτικὴ ὅσο καὶ προληπτικὴ λειτουργία γιὰ τὸν ἄνθρωπο
ψυχοσωματικά, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ ἐρώτημα ἀκούγεται ὡς: «γιατί δὲν
δέχεται ἄκριτα καὶ ἀνεμπόδιστα ἡ Ποιμαντικὴ τῆς Ἐκκλησίας, τὴν
κηδεμονία, τὴν πίεση, τὴ βία, ἂν ὄχι τὸν βιασμό, τὸ κουρσάρικο ρεσάλτο
στό “εἶναι” της ἀπὸ τὸ τεχνικὸ πνεῦμα, ἀφοῦ ἴσως καὶ νὰ ὑπάρχουν ...
παράπλευρα ὀφέλη;». Θὰ μπορούσαν μάλιστα νὰ συνοδεύουν τὴν ἀπάν-
τηση καὶ κάποια στιγμιότυπα ἀπὸ τὴν καθημερινότητά μας: Κτυπᾷ
τὸ κινητὸ μας τηλέφωνο καὶ νιώθουμε ἀναγκασμένοι νὰ ἀπαντήσουμε

41. Ἡ πνευματικότητα εἶναι ἓνα κριτήριό βάσει τοῦ ὁποῖου πορεύεται ἡ Ποιμαντικὴ.
«Θεωροῦμε θετικὰ τὰ ἀποτελέσματα τῶν τεχνολογικῶν ἐφαρμογῶν, ὅταν αὐτὰ
καλύπτουν τὶς πραγματικὲς ἀνθρώπινες ἀνάγκες ποὺ τὶς ὑποδεικνύει ἡ Πνευματικὴ
Σὲ ἀντίθετη περίπτωσι, ὅταν ἡ Τεχνολογία γίνεται τὸ αἶτιο δημιουργίας πλαστῶν
ἀναγκῶν μας μὲ στόχο μόνο τὸ κέρδος, τότε κρίνεται ὡς Ἀντιουμανιστικὴ καὶ
καταδικάζεται». Στρ. Θεοδοσίου, «Ἐπιστήμη, Θεολογία, Τεχνολογία καὶ Κοινωνία»,
ὅ.π., σ. 68.

42. Πρβλ. Ἀλ. Μ. Σταυρόπουλος, «Ἀσκησι καὶ Τεχνολογία», Ἐφημέριος 4 (1999), σσ.
22-23.

«βιαζόμενοι», γινόμενοι ύποτελείς τῆς τηλεπικοινωνιακῆς κατὰ τὰ ἄλλα «διευκόλυνσης». Ἀφήνουμε κάτω τὸ κουτάλι, καταπίνουμε γρήγορα καὶ ἴσως ἀμάσητα, προκειμένου νὰ ἀπαντήσουμε στὸ τηλέφωνο. Καὶ ἂν δὲν τὸ κάνουμε αὐτό, σίγουρα σταματᾶμε, ἀφήνουμε τὸ πιάτο μας, γιὰ νὰ δοῦμε στὴν ἀναγνώριση κλήσεως ποιὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ μᾶς καλεῖ. Ἐπίσης, ἄλλοτε, δὲν βλέπουμε κἂν τὴν τροφὴν ποὺ τρῶμε, διότι τὰ μάτια μας βρίσκονται προσηλωμένα εἴτε στὴν ταινία στὴν τηλεόραση εἴτε στὰ “shorts”, ποὺ ἀλληλοδιαδέχονται κυριολεκτικὰ «ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ» τὸ ἓνα τὸ ἄλλο, εἴτε στὸ τάμπλετ ἢ καὶ στὸ παιχνίδι ποὺ παίζουμε στὸ κινητὸ μας, πίσω ἢ δίπλα ἀπὸ τὸ πιάτο μας, χάνοντας διὰ παντὸς τὴν εὐχαριστιακὴ ἐμπειρία καὶ περισυλλογὴ τοῦ γεύματος⁴³.

Ἀκόμη διακόπτουμε ἢ «χανόμαστε» ἀπὸ τὴ συζήτηση μὲ τὸν συνομιλητὴ μας, συγγενῇ, φίλο, γνωστὸ ἢ ἄγνωστο, γιὰ νὰ δοῦμε τί κρύβεται πίσω ἀπὸ τὸ κάθε «μπίπ», τὸν κάθε ἤχο εἰδοποίησης στὸ κινητὸ ἢ στὸ ἔξυπνο ρολόι μας, τὸ ἠλεκτρονικὸ ταχυδρομεῖο, τὸ “Viber”, τὸ “Messenger”, τὸ “What’s up”, τὸ “TikTok”, τὴ “Google” καὶ ἅπειρες ἀκόμη ἐφαρμογές καὶ παιχνίδια. Τὸ σκηνικὸ αὐτὸ μᾶς θυμίζει διαφήμιση ἐλληνικῆς μπύρας, σὲ στίχους γνωστοῦ τραγουδοποιοῦ, ποὺ ψιθυρίζει⁴⁴: «Ξέρω πὼς ὅλοι πιὰ πιστεύουν σὲ καθρέφτες / σὲ ὀθόνες, σὲ φωτοτυπίες καὶ προβολεῖς. // Μὰ ἐγὼ θὰ κάνω τὸν καθρέφτη μου κομμάτια. / Ξέρω ὅτι αὐτὸ ποὺ πίσω του κρύβει, εἶσαι ἐσύ. // Ἐσὺ ποὺ φάχνεις μέσ’ στὰ μαῦρα σου τὰ μάτια / νὰ καθρεφτίζεις μόνο ἐμένα στὴν ζωή». Ὅλα αὐτὰ λοιπὸν κάπως θέλουμε νὰ τὰ ἀποφύγουμε καὶ στὴν ἐκκλησιαστικὴ μας ζωὴ σὲ κάθε ἱστορικὴ ἐποχή.

Ἡ Ποιμαντικὴ ὡς Πρακτικὴ Θεολογία, ὡς πρακτικὴ δηλαδὴ ἐφαρμογὴ τῶν θεολογικῶν ἰδεῶν, ὁμιλεῖ μὲ βάση τὶς πραγματικὲς ἀνθρώπινες ἀνάγκες καὶ τὰ ἅπτα παραδείγματα ἀπὸ τὴν καθημερινὴν ζωὴ.

43. Μὲ τὸν ἴδιον τρόπο χάνεται ἡ ψυχικὴ εὐεργεσία τῆς ἄσκησης μὲ τὴ βοήθεια τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος. Πρβλ. «Ἄσκηση σὲ χάπι»: Οἱ ἐπιστήμονες βρῆκαν οὐσία πού «μιμεῖται» τὰ ὀφέλη τῆς γυμναστικῆς. <https://www.ologyeia.gr/eyzoia/epanastatiko-neo-farmakomimeitai-tin-askisi-meionei-to-varos-kai-enischyei-to-myiko-systima/> [1.10.2023]. Σὲ ἀντιδιαστολὴ διαβάζουμε τὸ ἐξῆς: <https://www.cnn.gr/kosmos/story/381583/ta-soudika-sxoleia-afinoun-ta-tablets-kai-epistrefoun-sta-vivlia#lmhbgvknjcwffpvh8p> [1.10.2023].

44. <https://youtu.be/H0HH9gTESH8> [1.10.2023].

Ίσως τώρα μπορούμε να αντιληφθούμε πιό φυσικά και πιό εύκολα τὰ ὅσα ἀναφέραμε πιό πάνω γιὰ τὴν ἐπιφυλακτικότητα καὶ τὴν ἀποστασιοποίηση κάποιες φορές ποὺ ὀφείλουμε νὰ ἔχουμε ἀπὸ τὴ σαγηνευτική ἔως καὶ καθυποτακτική παρουσία τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος. Καὶ αὐτὸ μᾶς ὁδηγεῖ στὴ σκέψη ὅτι προφανῶς πρέπει ἀπὸ γνῶστες καὶ εὐαισθητοποιημένους ἐπιστήμονες νὰ μποῦν ὅρια, νὰ τεθοῦν κόκκινες γραμμές, νὰ διατυπωθοῦν ἀρχές ἀπαρραβιάστες. Ίσως εἶναι ὥρα σὲ αὐτὴν τὴ συγκυρία, νὰ διατυπωθεῖ καὶ μία Χάρτα Δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τῆς τεχνολογίας καὶ τοῦ τεχνικοῦ-μηχανικοῦ πνεύματος, ὅπου γιὰ παράδειγμα νὰ διασφαλίζεται τὸ δικαίωμα στὴν τεχνολογικὴ ἡσυχία καὶ ἀπλότητα, καθὼς καὶ στὴ συμβατότητά της μὲ τὴν ἀνθρώπινη ψυχροσωματικὴ λειτουργικότητα.

Ἐν τέλει, ἂν ὑποκατασταθεῖ ὁ ἄνθρωπος σὲ ὅλες τὶς πτυχές τοῦ πνευματικοῦ καὶ μάλιστα τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου λόγῳ τῆς ὑπαρξης ἀνάλογων τεχνικῶν δυνατοτήτων, δηλαδὴ στὴ μαρτυρία [κήρυγμα ἢ μηχανικὴ ἐκφώνηση ἀπαντήσεων ἀπὸ τὴν τεχνητὴ νοημοσύνη (artificial intelligence-AI) σὲ ἐρωτήματα γιὰ θέματα πίστεως καὶ μεταφυσικῆς], στὴν κοινωνία-ἐπικοινωνία (μὲ σωρεία ἀποστολῆς ἐνημερωτικῶν e-mail καὶ newsletters), στὴ Λατρεία (μὲ ψηφιακὰ μέσα νὰ ψάλλουν ἐλλείψει ἱεροφαιδρῶν ἢ μὲ ψάλτες βασιζόμενους στὴν ἠλεκτρονικὴ φυλλάδα ἢ στὸν μηχανικὸ χορό), στὴ διακονία (παράδοση δεμάτων φιλανθρωπίας μὲ drone, μὲ παραλαβὴ βοήθειας ἀπὸ θυρίδες “BoxNow”, βάσει ἐνὸς QR ἢ barcode), τότε ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία μοιάζει χάνει τὸ ἔρεισμά της καὶ τείνει νὰ ἀλλοιωθεῖ στὸ μυαλὸ καὶ τὴν ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων τὸ νόημα τῆς ὑπερφυοῦς θυσίας τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ: ὁ Ἄνθρωπος, ὡς εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, θυσιαζόμενος γιὰ τὸν Συνάνθρωπο ὡς εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, μὲ στόχευση στὸ καθ’ ὁμοίωσιν Θεοῦ, ποὺ εἶναι ἡ ἀπόλυτη εὐτυχία, γαλήνη καὶ πληρότητα, μὲ ἄλλα λόγια ἢ «ἀτελεύτητος ζωὴ», ὁ «χαμένος» Παράδεισός μας.

Πιστεύουμε πὼς κάπου στὸ σημεῖο αὐτὸ δίνει τὸ παρὸν καὶ λειτουργεῖ καὶ μεριμνᾷ ἡ Ποιμαντικὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ὕστερης νεωτερικότητας.

SUMMARY

The Pastoral Care of the Church in Late Modernity

By Triantafyllos Boltetsos, *PhD*
National and Kapodistrian University of Athens

In this presentation, an attempt is made to present the Pastoral Theology of the Orthodox Christian Church in the era of late modernity. As the work of Orthodox Christian Pastoral Care, practice and theory, is –after making use of the knowledge of the other branches of Theology, but also of every Science–, to propose to the faithful and to the whole Society, methods and principles, which contribute to the redirection of world towards God, a convincing and useful answer needs to be given to the question: what is the presence, the witness, the contribution of Pastoral Theology in Late Modernity, and especially with technology and more broadly the technical or mechanical spirit?

The question can also be formulated as follows: Does the technical spirit function as a new Apostle or, even, Co-Apostle, that helps in the pastoral care of the Church, in the work of mission and salvation? Or, on the other hand, does the technical spirit act “anti-pastorally” and proclaim a newer Gospel, a Late-New Testament, a meta-Testament, and finally constitute the means for yet another... “last temptation”?

Reference is thus made to the existing presence of Pastoral Theology in every sector and function (*fellowship, worship, testimony, ministry*). At the same time, thoughts are formulated about what Pastoral Theology should do, regarding the setting of terms and limits to the “invasion-appearance” of the technical element during the sacred services of the Church. Also, a targeted reference is made to the need to reflect on pastoral care in the future. The main issue is how man can be preserved, as image of God, by sacrificing himself for his fellow man, (as image of God), with the aim of imitating God, which is the absolute happiness, peace and completeness, in other words, our “endless life”, our “lost” Paradise.